

**MAZOWIECKI
URZĄD WOJEWÓDZKI
W WARSZAWIE**

**WSPARCIE WYCHOWANKÓW POZOSTAJĄCYCH W PROCESIE
USAMODZIELNIENIA ORAZ OPUSZCZAJĄCYCH PIECZĘ ZASTĘPCZĄ**

Do opracowania wykorzystano informacje pozyskane od jednostek organizacyjnych wykonujących zadania w zakresie pieczy zastępczej w obszarze organizowania wsparcia dla wychowanków pozostających w procesie usamodzielnienia w latach 2016-2022.

**Opracowanie przygotowane przez Oddział do spraw Wspierania Rodziny i Pieczy
Zastępczej w Wydziale Rodziny i Polityki Społecznej Mazowieckiego Urzędu
Wojewódzkiego w Warszawie**

Warszawa, 2024 r.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	1
STAN PIECZY ZASTĘPCZEJ W LATACH: 2016, 2019, 2022	2
ROZEZNANIE POTRZEB WYCHOWANKÓW PIECZY ZASTĘPCZEJ I INFORMOWANIE O MOŻLIWYCH FORMACH WSPARCIA W PROCESIE USAMODZIELNIENIA.....	9
ZAINTERESOWANIE I ZAANGAŻOWANIE WYCHOWANKÓW W PROCES USAMODZIELNIENIA	10
WYCHOWANKOWIE POZOSTAJĄCY W PROCESIE USAMODZIELNIENIA W LATACH: 2016, 2019, 2022	11
FORMY POMOCY DLA USAMODZIELNIAJĄCYCH SIĘ WYCHOWANKÓW PIECZY ZASTĘPCZEJ	13
A. Pomoc na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie oraz zagospodarowanie	14
B. Pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych.....	18
C. Pomoc w uzyskaniu zatrudnienia.....	20
D. Pomoc prawna i psychologiczna.....	21
E. Skuteczność form oddziaływań.....	23
F. Środki na realizację zadań	24
WSPÓŁPRACA Z INSTYTUCJAMI.....	24
INSTYTUCJA OPIEKUNA USAMODZIELNIENIA.....	26
INDYWIDUALNY PROGRAM USAMODZIELNIENIA.....	28
RÓŻNICE MIĘDZY USAMODZIELNIAJĄCYMI SIĘ WYCHOWANKAMI PIECZY RODZINNEJ I INSTYTUCJONALNEJ.....	30
DŁUŻSZE POZOSTAWANIE WYCHOWANKÓW W PIECZY ZASTĘPCZEJ A EFEKTYWNOŚĆ ODDZIAŁYWAŃ.....	30
POMOC DLA MŁODSZYCH WYCHOWANKÓW.....	31
INNE FORMY WSPARCIA I DODATKOWE ROZWIĄZANIA PRZYJĘTE W CELU EFEKTYWNIJSZEGO UDZIELANIA WSPARCIA WYCHOWANKOM.....	31
MONITOROWANIE PROCESU USAMODZIELNIENIA.....	32
PROBLEMY ZWIĄZANE Z USAMODZIELNIENIEM	32
WNIOSKI.....	33

WSTĘP

Młody człowiek uzyskujący pełnoletność i wkraczający w dorosłość zazwyczaj korzysta ze wsparcia swojej rodziny, zarówno tego materialnego, jak i emocjonalnego. Dla wychowanków pieczy zastępczej za zapewnienie odpowiedniego wsparcia w tym obszarze odpowiada państwo. Zadanie to zostało przekazane powiatom, jako ich zadanie własne. Rozwiązania w zakresie pomocy dla osób usamodzielnianych zostały unormowane w dziale IV ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

Niniejsze opracowanie stanowi podsumowanie działań z zakresu zadań realizowanych w obszarze organizowania wsparcia osobom usamodzielnianym opuszczającym pieczę zastępczą, prowadzonych w latach 2016-2022 przez powiaty. Podstawą do jego przygotowania oraz opracowania wniosków były odpowiedzi udzielone przez dyrektorów/kierowników jednostek pełniących funkcję organizatora rodzinnej pieczy zastępczej na szczegółowe pytania dotyczące m. in.:

- rozpoznawania potrzeb wychowanków pieczy zastępczej;
- wprowadzonych procedur w zakresie udzielania pomocy usamodzielnianym wychowankom;
- angażowania się wychowanków w proces usamodzielnienia;
- sposobu realizowania dla wychowanków pomocy w obszarach wskazanych w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej;
- roli opiekuna usamodzielnienia, w tym możliwych trudności w pozyskiwaniu osób do pełnienia tej funkcji oraz udzielanego im wsparcia;
- indywidualnego programu usamodzielnienia (obszarów uwzględnianych przy jego projektowaniu, trudności w tworzeniu i realizacji programu);
- współpracy z innymi instytucjami w zakresie udzielanej pomocy wychowankom pozostającym w procesie usamodzielnienia;
- przygotowywania młodszych wychowanków do usamodzielnienia;
- różnic między usamodzielniającymi się wychowankami pieczy rodzinnej i instytucjonalnej;
- dodatkowych rozwiązań wprowadzonych w celu efektywniejszego udzielania wsparcia wychowankom pozostającym w procesie usamodzielnienia;
- barier i trudności związanych z usamodzielnieniem wychowanków pieczy zastępczej.

Odpowiedzi otrzymano od wszystkich jednostek funkcjonujących na terenie województwa mazowieckiego (42). Nieliczne powiaty nie udzieliły odpowiedzi na wszystkie pytania. Niektóre odpowiedzi były bardzo ogólne lub nieprecyzyjne. Zdecydowana większość odpowiedzi odnosiła się wyłącznie do rodzinnej pieczy zastępczej. Ponadto, w kilku przypadkach nie uzyskano pełnych danych liczbowych, w tym dotyczących udzielonej wychowankom pomocy, odpowiednio w latach 2016, 2019, 2022. Powiatom największą trudność sprawiało pozyskanie danych dotyczących udzielania pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, zatrudnienia oraz zapewnienia pomocy prawnej i psychologicznej. Wskazywano, że pomoc udzielana była na bieżąco, ale jej nie ewidencjonowano (jednostka nie posiadała/nie prowadziła danych liczbowych/statystyk). W jednostkowych przypadkach (we wszystkich obszarach) problemem było pozyskanie danych liczbowych za 2016 rok. W opracowaniu dodatkowo wykorzystano dane, odnoszące się do stanu pieczy zastępczej w latach: 2016, 2019, 2022, wskazane przez powiaty w sprawozdaniu przekazanym w Centralnej Aplikacji Statystycznej.

STAN PIECZY ZASTĘPCZEJ W LATACH: 2016, 2019, 2022

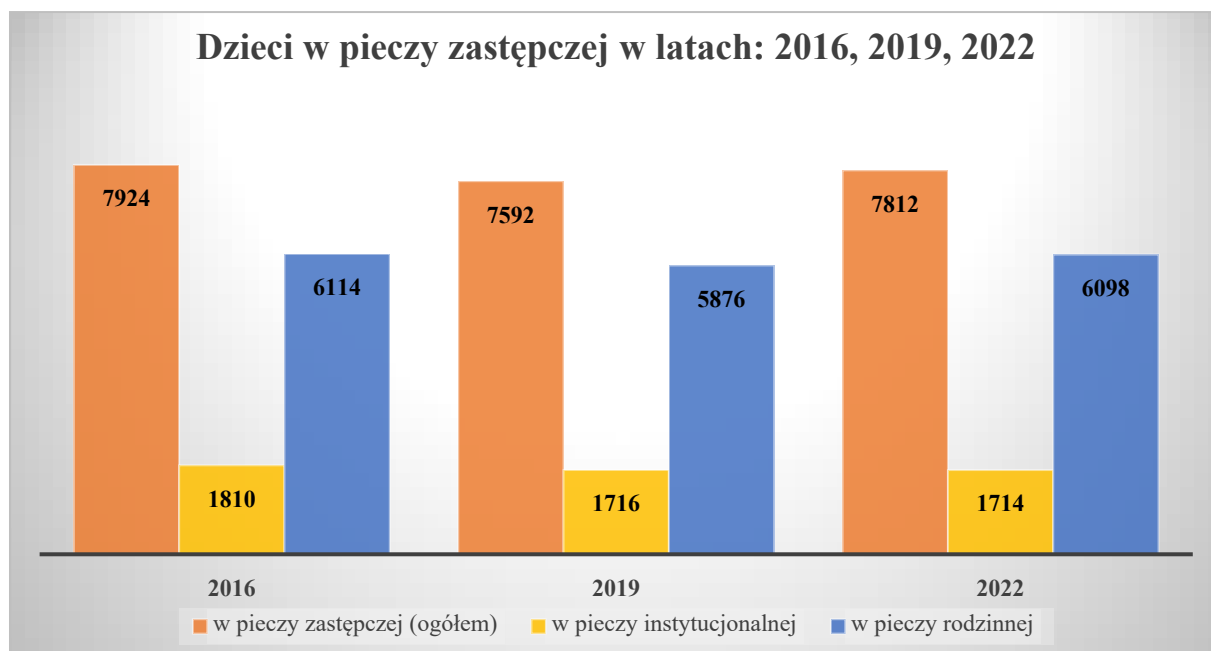
W latach 2016, 2019 i 2022 w pieczy zastępczej przebywało odpowiednio: 7924, 7592, 7812 wychowanków. Szczegółowe dane zostały zaprezentowane w poniższej tabeli.

*Tabela 1. Dzieci w pieczy zastępczej w latach 2016, 2019, 2022**

DZIECI W PIECZY ZASTĘPCZEJ	2016	2019	2022
Dzieci w pieczy zastępczej (ogółem), w tym:	7924	7592	7812
w pieczy instytucjonalnej	1810	1716	1714
w pieczy rodzinnej (ogółem)	6114	5876	6098
w rodzinach zastępczych spokrewnionych	3743	3391	3388
w rodzinach zastępczych niezawodowych	1624	1569	1580
w rodzinach zastępczych zawodowych	491	521	571
w rodzinnych domach dziecka	256	395	559

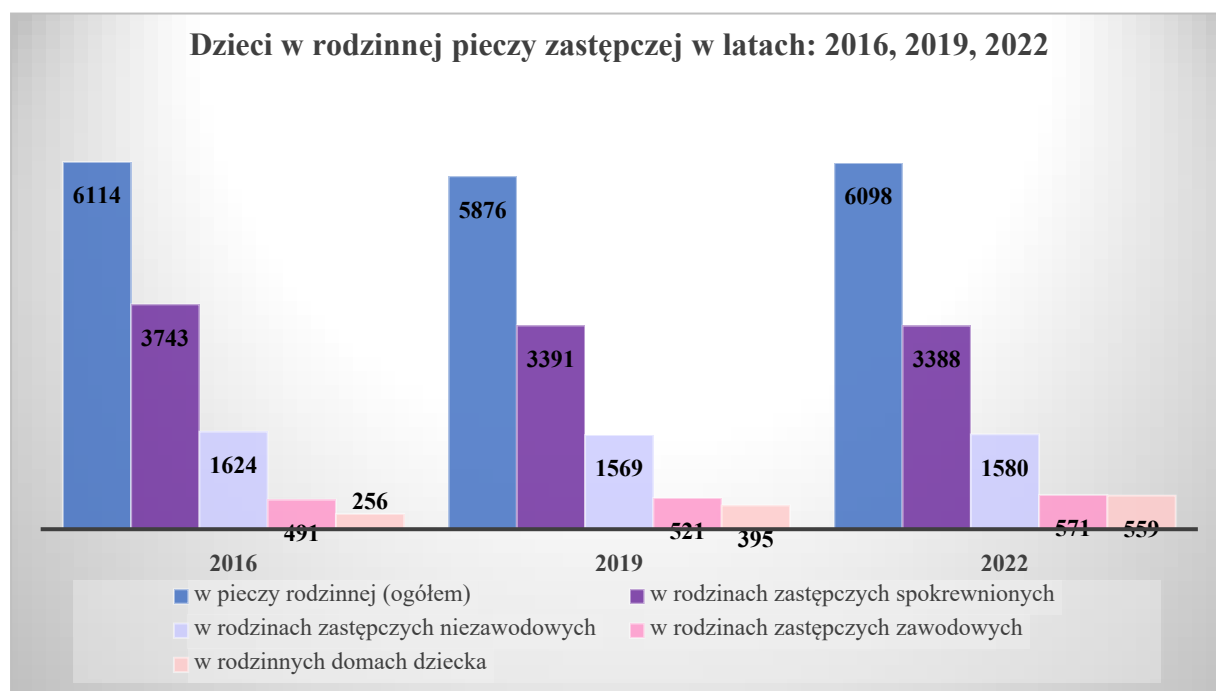
Zdecydowana większość dzieci została umieszczona w pieczy rodzinnej (w każdym roku poddanym niniejszej analizie było to blisko 80% ogółu dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej), co obrazuje poniższy wykres.

Wykres 1. Dzieci w pieczy zastępczej w latach: 2016, 2019, 2022 (ogółem) oraz w rozbiciu na pieczę rodzinną i instytucjonalną*

W rodzinnej pieczy zastępczej, dzieci umieszczano głównie w rodzinach zastępczych spokrewnionych (ponad połowa wszystkich dzieci przebywających w tej formie pieczy). Najmniej liczną grupę stanowiły dzieci umieszczone w rodzinnych domach dziecka. Niemniej jednak na przestrzeni lat ich liczba stopniowo wzrastała (ponad dwukrotnie – rok 2022 w stosunku do roku 2016).

Wykres 2. Dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej w latach: 2016, 2019, 2022 (ogółem i w rozbiciu na poszczególne formy)*

W poniższej tabeli wskazano dzieci umieszczone w pieczy zastępczej w rozbiciu na ich wiek. W pieczy instytucjonalnej najliczniejszą grupę stanowili wychowankowie w wieku 14-17 lat (ponad 40% ogółu dzieci umieszczonych w tej formie pieczy zastępczej). Równie liczną grupę (ponad 30% ogółu) stanowiły dzieci w wieku 7-13 lat. Najmniej było dzieci w wieku poniżej 1. roku życia oraz w wieku 1-3 lat. Natomiast w pieczy rodzinnej najliczniejszą grupę stanowiły dzieci w wieku 7-13 lat (ponad 30% dzieci umieszczonych w tej formie pieczy zastępczej), kolejną równie liczną grupę stanowiły dzieci w wieku 14-17 lat. Podsumowując, najliczniejszą grupę wychowanków pieczy zastępczej, zarówno rodzinnej, jak i instytucjonalnej stanowili wychowankowie w wieku 7-17 lat - blisko 80% w pieczy instytucjonalnej i nieco ponad 60% w pieczy rodzinnej (w obu formach pieczy średnio około 65% ogółu wszystkich dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej). Osoby w wieku 18-24 lata stanowiły odpowiednio ok. 10% ogółu wychowanków pieczy instytucjonalnej i blisko 20% wychowanków pieczy rodzinnej.

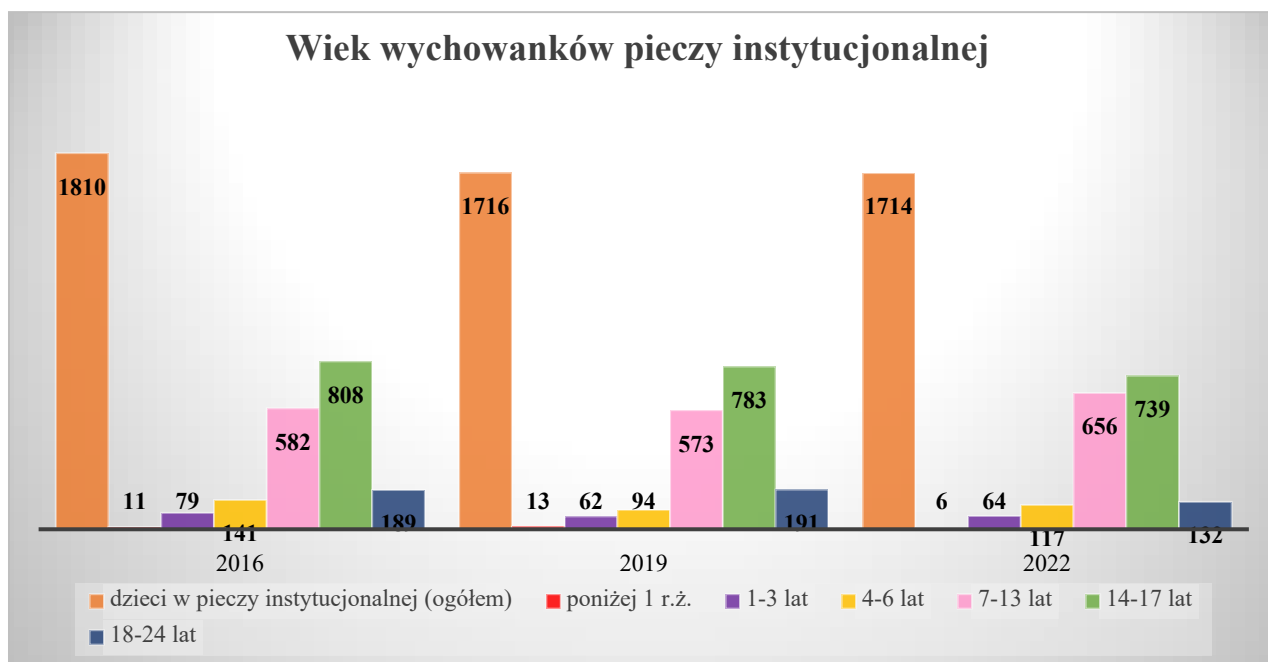
*Tabela 2.
instytucjonalnej
pieczy
rozbiciu na*

DZIECI W PIECZY ZASTĘPCZEJ WEDŁUG WIEKU	2016	2019	2022
Dzieci w pieczy instytucjonalnej (ogółem), w tym w wieku:	1810	1716	1714
poniżej 1 r.ż.	11	13	6
1-3 lat	79	62	64
4-6 lat	141	94	117
7-13 lat	582	573	656
14-17 lat	808	783	739
18-24 lat	189	191	132
Dzieci w pieczy rodzinnej (ogółem), w tym w wieku:	6114	5876	6098
poniżej 1 r.ż.	66	61	106
1-3 lat	345	410	453
4-6 lat	569	543	681
7-13 lat	2079	2050	2046
14-17 lat	1812	1590	1699
18-24 lat	1243	1222	1113

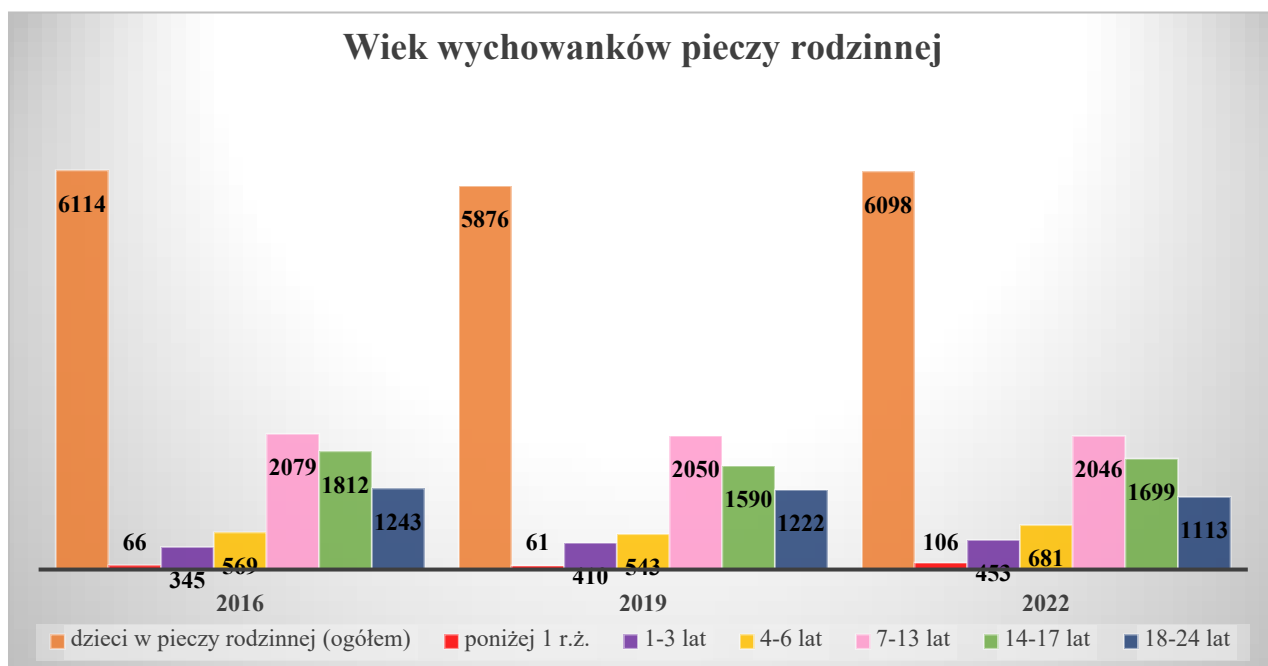
*Dzieci w
i rodzinnej
zastępczej w
wiek**

Powyższe dane zostały dodatkowo zaprezentowane w formie wykresów (wykres 3 oraz wykres 4).

Wykres 3. Wiek wychowanków pieczy instytucjonalnej*

Wykres 4. Wiek wychowanków pieczy rodzinnej*

Dzieci w wieku 14-17 lat oraz 18-24 to dwie grupy wychowanków, które zgodnie z obowiązującymi przepisami mogą pozostawać w procesie usamodzielnienia. Zgodnie z treścią art. 145 ust. 2 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, osoba usamodzielniana co najmniej rok przed osiągnięciem przez nią pełnoletności wskazuje osobę, która podejmuje się pełnienia funkcji opiekuna usamodzielnienia

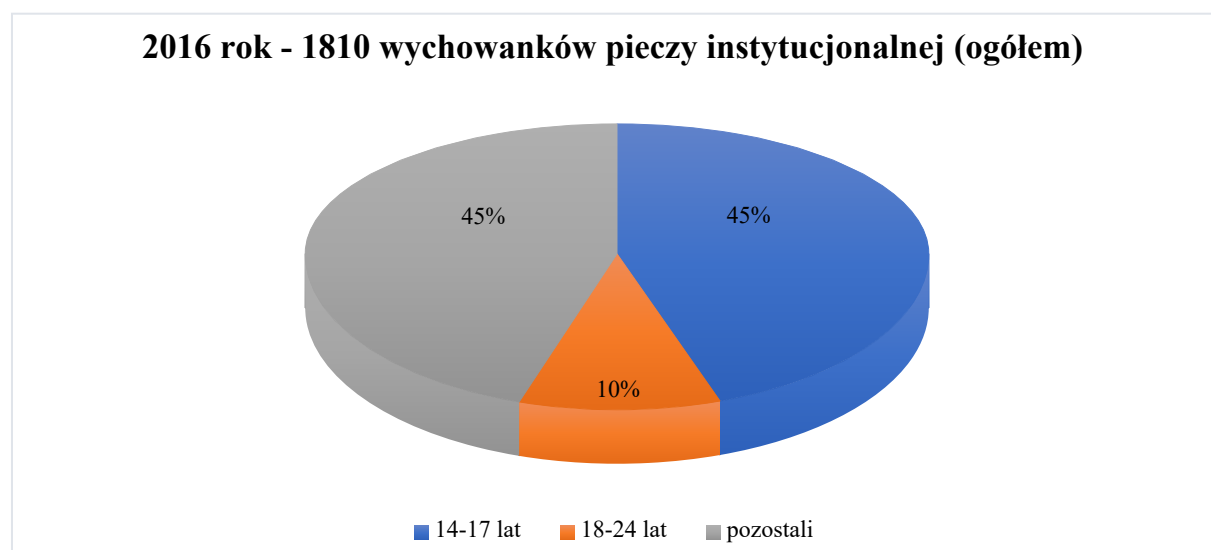
oraz przedstawia pisemną zgodę tej osoby. Natomiast zgodnie z ust. 4 powoływanego wyżej przepisu, co najmniej na miesiąc przed osiągnięciem przez osobę usamodzielnianą pełnoletności, wspólnie z opiekunem usamodzielnienia, jest opracowywany indywidualny program usamodzielnienia. W poniższej tabeli wskazano liczbę wychowanków w ww. kategoriach wiekowych oraz ogólną liczbę dzieci umieszczonych w poszczególnej formie pieczy.

*Tabela 3. Dzieci w instytucjonalnej i rodzinnej pieczy zastępczej, które ze względu na swój wiek mogły pozostawać w procesie usamodzielnienia**

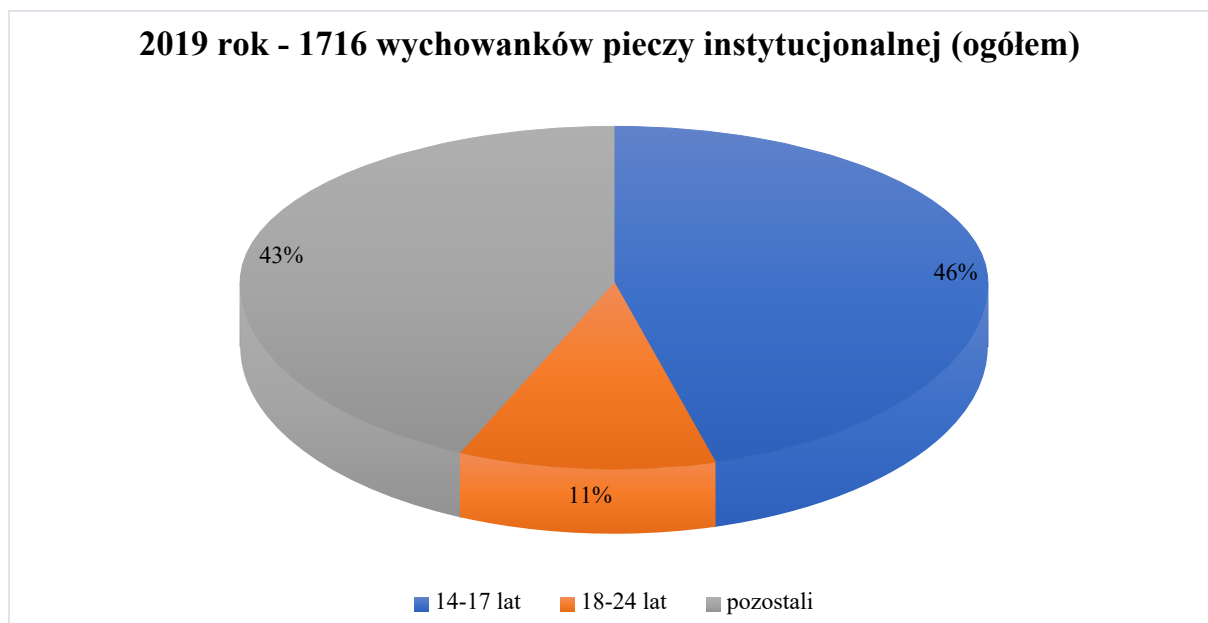
DZIECI W PIECZY ZASTĘPCZEJ WEDŁUG WIEKU	2016	2019	2022
Dzieci w pieczy instytucjonalnej (ogółem), w tym w wieku:	1810	1716	1714
14-17 lat	808	783	739
18-24 lat	189	191	132
Dzieci w pieczy rodzinnej (ogółem), w tym w wieku:	6114	5876	6098
14-17 lat	1812	1590	1699
18-24 lat	1243	1222	1113

Dane zawarte w poniższych wykresach wskazują jaki procentowy udział stanowili wychowankowie z tych dwóch kategorii wiekowych w odniesieniu do ogółu wychowanków umieszczonych w danej formie pieczy zastępczej (instytucjonalna i rodzinna), w każdym roku poddanym analizie.

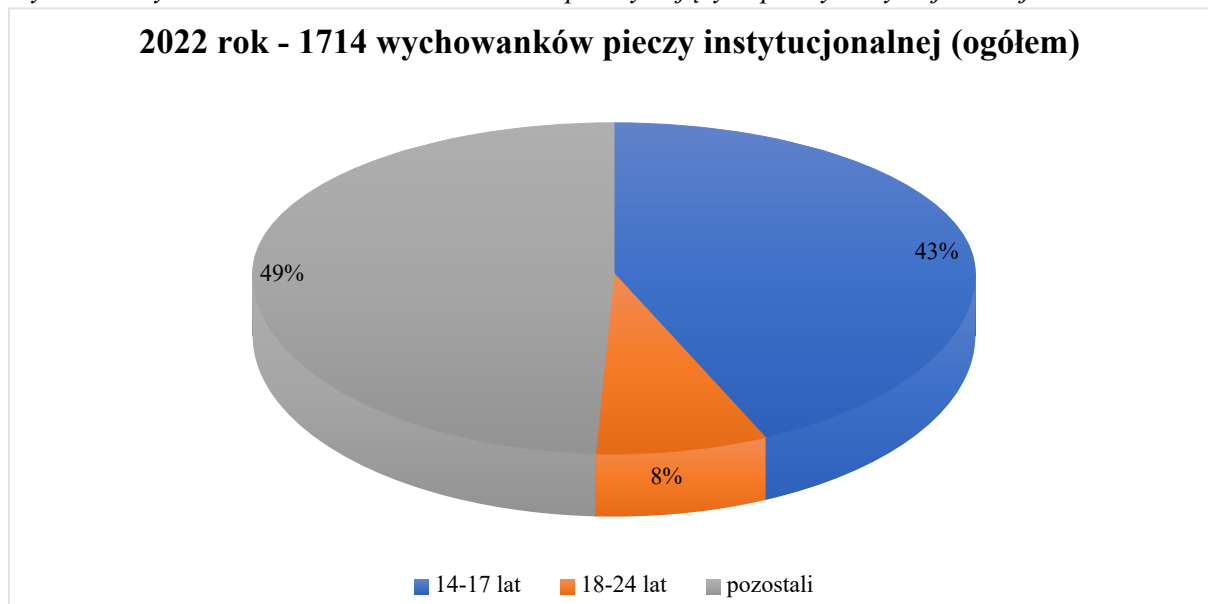
*Wykres 5. Wychowankowie w wieku 14-24 lata przebywający w pieczy instytucjonalnej w 2016 roku**

Wykres 6. Wychowankowie w wieku 14-24 lata przebywający w pieczy instytucjonalnej w 2019 roku*

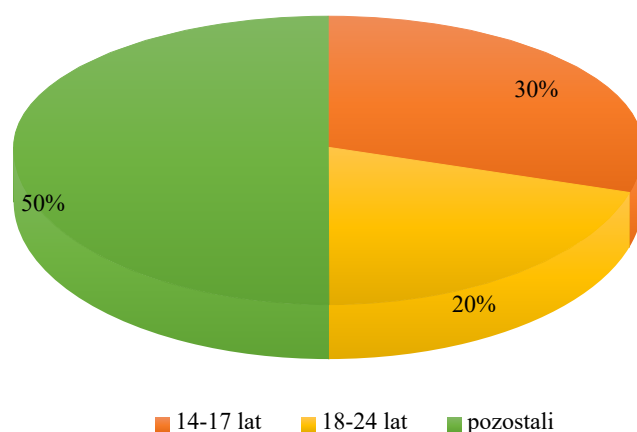
Wykres 7. Wychowankowie w wieku 14-24 lata przebywający w pieczy instytucjonalnej w 2022 roku*

Powyższe dane wskazują, że w pieczy instytucjonalnej liczba wychowanków w wieku 14-24 utrzymywała się w poszczególnych latach na zbliżonym poziomie. Osoby te stanowiły w każdym roku poddanym analizie ponad 50% wszystkich wychowanków umieszczonych w instytucjonalnej pieczy zastępczej, w tym ok. 10% stanowiły osoby pełnoletnie (18-24).

W pieczy rodzinnej łączna liczba dzieci w wieku 14-24 lat nie przekroczyła połowy wszystkich wychowanków ww. formy pieczy, jednak była bliska tej wartości. Stanowiła średnio ok. 48% wszystkich dzieci umieszczonych w formach rodzinnych, przy czym wychowankowie pełnoletni stanowili ok. 20% wychowanków pieczy rodzinnej (dwukrotnie więcej niż w pieczy instytucjonalnej). Szczegółowe dane przedstawiają poniższe wykresy.

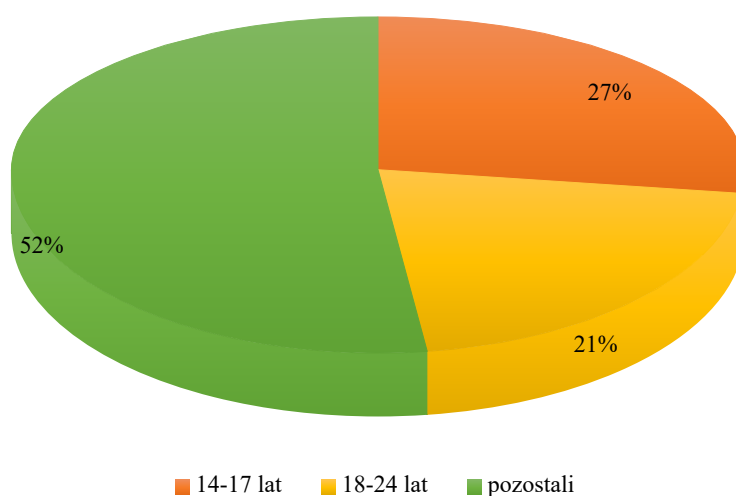
2016 rok - 6114 wychowanków pieczy rodzinnej (ogółem)

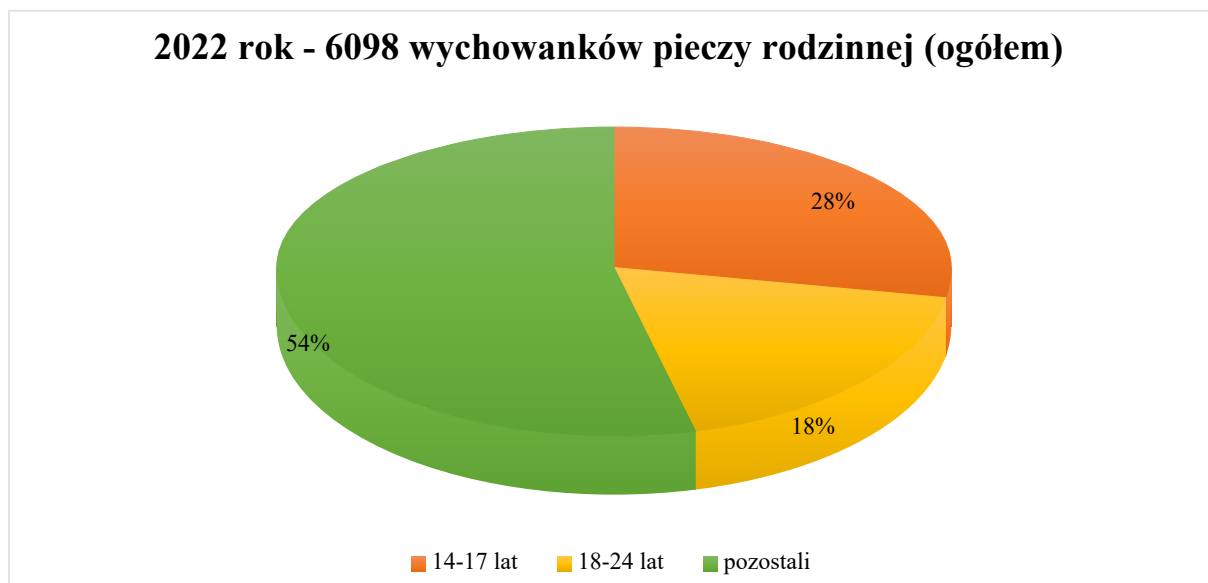
Wykres 8. Wychowankowie w wieku 14-24 lata przebywający w pieczy rodzinnej w 2016 roku*

Wykres 9. Wychowankowie w wieku 14-24 lata przebywający w pieczy rodzinnej w 2019 roku*

2019 rok - 5876 wychowanków pieczy rodzinnej (ogółem)

Wykres 10. Wychowankowie w wieku 14-24 lata przebywający w pieczy rodzinnej w 2022 roku*

ROZEEZNANIE POTRZEB WYCHOWANKÓW PIECZY ZASTĘPCZEJ I INFORMOWANIE O MOŻLIWYCH FORMACH WSPARCIA W PROCESIE USAMODZIELNIENIA

Z uzyskanych informacji wynika, że organizatorzy rodzinnej pieczy zastępczej prowadzili rozeznanie potrzeb wychowanków pieczy zastępczej przewidzianych do usamodzielnienia oraz potrzeb i możliwości wychowanków pozostających w procesie usamodzielnienia. Zazwyczaj było ono realizowane jednocześnie na kilku płaszczyznach. Odbywało się poprzez stałą współpracę z koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej (najczęściej w trakcie jego wizyt w środowisku oraz spotkań w siedzibie jednostki). Koordynator ustalał wówczas z wychowankiem jego plany, potrzeby, cele na przyszłość, oceniał motywację, mocne i słabe strony wychowanka, możliwe trudności oraz rozmawiał z osobami pełniącymi dla wychowanka funkcję rodziny zastępczej. Proces ten realizowany był również podczas sporządzania dla wychowanka indywidualnego programu usamodzielnienia (IPU), w którym określano potrzeby i cele do realizacji. Wychowanek był informowany o zasadach, możliwych formach wsparcia i terminach, które należy dotrzymać realizując proces usamodzielnienia. Niejednokrotnie podkreślano, że rozeznanie potrzeb następowało podczas indywidualnego kontaktu z wychowankami (regularne rozmowy bezpośrednie lub telefoniczne, comiesięczne spotkania z rodzinami zastępczymi/prowadzącymi rodzinne domy dziecka, opiekunami usamodzielnienia oraz wychowankami). W jednostkowych przypadkach rozeznanie potrzeb

następowało podczas: posiedzeń zespołów do spraw okresowej oceny sytuacji dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej/rodzinnym domu dziecka, wyznaczania opiekuna usamodzielnienia, kontaktu z placówkami opiekuńczo-wychowawczymi oraz w punkcie informacyjno-konsultacyjnym. Na terenie m. st. Warszawy, w strukturze Warszawskiego Centrum Pomocy Rodzinie, działa Punkt Wsparcia dla Usamodzielniającej się Młodzieży *PUNKTUS*, w którym koordynowane są działania na rzecz osób usamodzielnianych opuszczających pieczę zastępczą. Współpraca z wychowankami realizowana była poprzez cykliczne spotkania, kontakty telefoniczne, udzielanie informacji o projektach. Pracownicy spotykali się z wychowankami w siedzibie jednostki i w środowisku.

Powiaty wskazały, że informowanie osób usamodzielniających się o możliwych formach wsparcia najczęściej odbywało się:

- na etapie tworzenia indywidualnego programu usamodzielnienia (IPU);
- przez koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej (pracowników socjalnych, innych pracowników organizatora rodzinnej pieczy zastępczej);
- poprzez informacje zamieszczane na stronie internetowej jednostki, również w Biuletynie Informacji Publicznej (w niektórych przypadkach specjalnie dedykowane zakładki dla osób pozostających w procesie usamodzielnienia);
- za pośrednictwem informatorów/poradników dla osób usamodzielnianych (w formie papierowej lub elektronicznej, zamieszczonych na stronie internetowej jednostki).

Zdecydowana większość jednostek nie wprowadziła formalnych procedur w zakresie udzielania pomocy usamodzielnianym wychowankom pieczy zastępczej. Pomoc była udzielana w oparciu o obowiązujące przepisy prawa. W nielicznych przypadkach procedury zostały wprowadzone zarządzeniem dyrektora jednostki. Niektórzy organizatorzy rodzinnej pieczy zastępczej stworzyli wzory druków/formularzy, m.in. wyznaczenia opiekuna usamodzielnienia, wniosków o przyznanie określonej formy pomocy, IPU oraz oceny końcowej IPU. W jednostkowych przypadkach opracowano standardy sprawowania pieczy zastępczej/pracy koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej oraz zbiór wskazówek ułatwiających analizę zasadności przyznania określonej formy wsparcia dla wychowanków.

ZAINTERESOWANIE I ZAANGAŻOWANIE WYCHOWANKÓW W PROCES USAMODZIELNIENIA

Co do zasady wychowankowie byli zaangażowani w proces usamodzielnienia, a przejawiało się to w realizacji założeń zawartych w IPU - utrzymywali stały kontakt z koordynatorem/pracownikiem PCPR, odpowiednio MOPS/MOPR/WCPR, dotrzymywali ustawowych terminów, dostarczali niezbędne dokumenty, kontynuowali naukę, aktywnie poszukiwali i podejmowali zatrudnienie, uczestniczyli w kursach/szkoleniach podnoszących kwalifikacje zawodowe oraz w projektach (wyrażali chęć i gotowość do udziału w kolejnych edycjach), składali wnioski (m. in. o przyznanie lokalu mieszkalnego), korzystali ze wsparcia specjalistów, informowali o zmianie sytuacji życiowej, dzielili się sukcesami/porażkami. Mniej liczne odpowiedzi wskazywały, że wychowankowie zainteresowani byli wyłącznie pomocą materialną (finansową) i właściwie tylko w tym celu realizowali IPU. Niekiedy pojawiały się odpowiedzi, że wychowankowie z różnym zaangażowaniem realizowali proces usamodzielnienia (wybiórczo, w wybranych obszarach realizowali cele i założenia). Pojawiły się również jednostkowe odpowiedzi, że wychowankowie w niewielkim stopniu angażowali się w proces usamodzielnienia lub w ogóle nie byli zaangażowani, czego przejawem były następujące zachowania: brak inicjatywy w kontakcie z jednostką (kontakt nawiązywał koordynator rodzinnej pieczy zastępczej), brak informacji ze strony wychowanka o zmianie sytuacji życiowej (m.in. miejsca zamieszkania, zatrudnienia, stanu cywilnego), niezgłaszanie się do jednostki w celu aktualizacji danych, niedostarczanie aktualnych zaświadczeń o kontynuowaniu nauki. Osoby te wymagały pomocy w realizacji celów, stałego mobilizowania i monitorowania. W wielu przypadkach zwrócono uwagę, że zaangażowanie wychowanków zależy od ich indywidualnych uwarunkowań (czynników osobowościowych, formy pieczy w jakiej przebywają/jaką opuszczają, sytuacji życiowej, wsparcia otoczenia).

WYCHOWANKOWIE POZOSTAJĄCY W PROCESIE USAMODZIELNIENIA W LATACH: 2016, 2019, 2022

Formalnie, zgodnie z obowiązującymi przepisami, proces usamodzielnienia rozpoczyna się co najmniej rok przed ukończeniem przez wychowanka 18. roku życia, gdy wybiera on opiekuna usamodzielnienia, o czym stanowi art. 145 ust. 2 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Pojęcie usamodzielnienia należy jednak traktować rozszerzająco. Wychowankowie podczas całego pobytu w pieczy zastępczej, stosownie do swojego wieku i dojrzałości, uczą się samodzielności, zaczynając od prostych czynności samoobsługowych, kończąc na właściwym gospodarowaniu środkami finansowanymi, załatwianiu spraw urzędowych oraz poszukiwaniu zatrudnienia i mieszkania. Często jednocześnie uczą się i pracują podczas pobytu w pieczy.

Wszystkie jednostki, od których uzyskano odpowiedzi, wskazały, że w latach poddanych analizie, tj. 2016, 2019 i 2022 planowały usamodzielnienia dla wychowanków przebywających w pieczy zastępczej. Tylko kilka jednostek wyraźnie zasygnalizowało, że podane wartości odnosiły się łącznie do pieczy rodzinnej i instytucjonalnej. Jednocześnie miasta/powiaty nie informowały, że podana przez nich wartość dotyczy wyłącznie pieczy rodzinnej, jednak analizując pozostałe odpowiedzi, można taki wniosek wysnuć. Przyjęto, że wskazane liczby stanowią ogólną liczbę wychowanków pieczy zastępczej. Niektóre jednostki nie wyróżniły ile usamodzielnień zaplanowano i zrealizowano w poszczególnych latach, tylko podały łączną liczbę z zakresu tych lat, dlatego nie było możliwości podsumowania ile usamodzielnień zaplanowano i zrealizowano w danym roku. 3 jednostki nie przekazały danych liczbowych w całości, 5 – w części. Zazwyczaj usamodzielnienia realizowano w części (20 jednostek). W 3 przypadkach zrealizowano więcej usamodzielnień niż zaplanowano (powiaty: ciechanowski, żyrardowski oraz miasto Radom). 14 powiatów zrealizowało w całości zaplanowane usamodzielnienia (ogółem suma z wszystkich lat), z czego w 2 przypadkach brakowało danych za jeden rok, a jeden z powiatów zapewnił, że wszystkie zaplanowane usamodzielnienia zostały zrealizowane, ale nie przekazał danych liczbowych. Nie uzyskano również kompletnych danych dotyczących liczby wychowanków pozostających w procesie usamodzielnienia. Z dostępnych informacji wynika, że w całym województwie, w latach 2016, 2019, 2022 w procesie usamodzielnienia pozostawało odpowiednio: 2 417, 2 604 oraz 2 699 wychowanków. Widoczna jest zatem tendencja wzrostowa na przestrzeni ww. lat. Najwięcej usamodzielniających się wychowanków było w: Warszawie, Radomiu oraz powiecie wołomińskim.

W latach 2016-2022 procesu usamodzielnienia nie rozpoczęło 259 wychowanków pieczy zastępczej. Spowodowane to było ich niechęcią do rozpoczęcia ww. procesu, rezygnacją z nauki, wyjazdem poza granice kraju, zerwaniem kontaktu z organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej, przekroczeniem kryterium dochodowego, jak również samowolnym opuszczeniem pieczy zastępczej przed ukończeniem 18. roku życia oraz niezłożeniem wniosku o przyznanie pomocy. Samowolne oddalenia dotyczyły najczęściej wychowanków instytucjonalnej pieczy zastępczej. Ponadto, w jednostkowych przypadkach przyczynami było: popełnienie przestępstwa, które skutkowało wydaniem przez sąd prawomocnego wyroku lub umieszczenie wychowanka w domu pomocy społecznej. W latach 2016-2022 proces usamodzielnienia przerwano w ponad 300 przypadkach na skutek: porzucenia nauki przez wychowanka, wyjazdu za granicę, braku współpracy z opiekunem usamodzielnienia (zerwania kontaktu), a w jednostkowych przypadkach – skazania wychowanka prawomocnym wyrokiem sądu.

Zdarzało się, że jednostki nie wskazywały danych liczbowych, jedynie sygnalizowały, że takie sytuacje miały miejsce, dlatego też nie było możliwości zaprezentowania dokładnej liczby ww. przypadków.

FORMY POMOCY DLA USAMODZIELNIAJĄCYCH SIĘ WYCHOWANKÓW PIECZY ZASTĘPCZEJ

Zgodnie z treścią art. 140 ust. 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, *osobie opuszczającej, po osiągnięciu pełnoletności, rodzinę zastępczą, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą lub regionalną placówkę opiekuńczo-terapeutyczną, zwanej dalej "osobą usamodzielnianą", w przypadku gdy umieszczenie w pieczy zastępczej nastąpiło na podstawie orzeczenia sądu:*

1) przyznaje się pomoc na:

- a) kontynuowanie nauki,*
- b) usamodzielnienie,*
- c) zagospodarowanie;*

2) udziela się pomocy w uzyskaniu:

- a) odpowiednich warunków mieszkaniowych,*
- b) zatrudnienia;*

3) zapewnia się pomoc prawną i psychologiczną.

Pomoc wychowankowi w procesie usamodzielnienia może mieć charakter finansowy (przyznanie świadczenia na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie, zagospodarowanie) lub niepieniężny (pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, pomoc w uzyskaniu zatrudnienia, pomoc na zagospodarowanie w formie rzeczowej).

Wniosek o przyznanie pomocy na kontynuowanie nauki i pomocy na usamodzielnienie osoba usamodzielniana składa w powiecie właściwym do ponoszenia wydatków na finansowanie pomocy na kontynuowanie nauki i usamodzielnienie za pośrednictwem kierownika powiatowego centrum pomocy rodzinie powiatu właściwego ze względu na miejsce pobytu osoby usamodzielnianej. Natomiast wniosek o przyznanie pomocy na zagospodarowanie oraz o udzielenie pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych lub w uzyskaniu zatrudnienia składa się w powiecie właściwym ze względu na miejsce osiedlenia się osoby usamodzielnianej (art. 143 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej). Zgodnie z art. 144 ww. ustawy, osoby usamodzielniane są zobowiązane niezwłocznie poinformować organ, który przyznał im pomoc wskazaną w art. 140 ust. 1 pkt 1 ustawy, o każdej zmianie sytuacji osobistej, dochodowej i majątkowej, która ma wpływ na prawo do tych świadczeń.

Zazwyczaj nie zdarzały się sytuacje, aby wychowankowie którzy wystąpili z wnioskiem o objęcie ich pomocą przewidzianą w art. 140 ust. 1 ustawy, nie zostali objęci żadną z form wsparcia. Niemniej jednak, pomimo zawnioskowania o pomoc, w latach 2016-2022 nie otrzymały wsparcia 24 osoby. Głównym powodem odmowy było przekroczenie ustawowego kryterium dochodowego. W brzmieniu ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej od 1 lutego 2023 r. nie obowiązuje kryterium dochodowe do uzyskania pomocy na usamodzielnienie oraz zagospodarowanie. Przepis art. 142, dotyczący warunków przyznania ww. pomocy, został uchylony *ustawą z dnia 7 października 2022 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw*. Ponadto odmówiono wychowankom przyznania pomocy na skutek: niedopełnienia wymogów formalnych (np. wychowanek nie przebywał w pieczy przez okres wskazany w obowiązujących przepisach), nierealizowania indywidualnego programu usamodzielnienia (IPU), nieuczęszczania do szkoły oraz wykorzystywania środków niezgodnie z przeznaczeniem, w jednostkowych przypadkach – na skutek skazania wychowanka prawomocnym wyrokiem sądu.

A. Pomoc na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie oraz zagospodarowanie

Zgodnie z treścią art. 141 ust. 1 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, *pomoc na kontynuowanie nauki, na usamodzielnienie oraz na zagospodarowanie jest przyznawana osobie usamodzielnianej, która przebywała w pieczy zastępczej przez okres co najmniej:*

- 3 lat – w przypadku osoby usamodzielnianej opuszczającej rodzinę zastępczą spokrewnioną;
- roku – w przypadku osoby usamodzielnianej opuszczającej rodzinę zastępczą niezawodową, rodzinę zastępczą zawodową, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą lub regionalną placówkę opiekuńczo-terapeutyczną.

Pomoc na kontynuowanie nauki przyznaje się osobie usamodzielnianej, jeżeli kontynuuje naukę:

- 1) w szkole;
- 2) w zakładzie kształcenia nauczycieli;
- 3) w uczelni;
- 4) na kursach, jeśli ich ukończenie jest zgodne z indywidualnym programem usamodzielnienia;
- 5) u pracodawcy w celu przygotowania zawodowego.

Wysokość tej pomocy wynosiła nie mniej niż 500 zł miesięcznie. Przyznaje się ją na czas nauki, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez osobę usamodzielnianą 25. roku życia¹.

Pomoc na kontynuowanie nauki nie przysługuje w przypadku, gdy osoba usamodzielniana:

- kontynuuje naukę w szkole ponadgimnazjalnej, szkole ponadpodstawowej lub uczelni, która zapewnia nieodpłatną naukę i nieodpłatne pełne utrzymanie;
- bez uzasadnionych powodów zmieniała trzykrotnie, na tym samym poziomie kształcenia, szkołę, zakład kształcenia nauczycieli lub uczelnię, kurs lub przygotowanie do wykonywania zawodu;
- została umieszczona w zakładzie karnym².

Warunkiem przyznania pomocy na kontynuowanie nauki i na usamodzielnienie jest złożenie wniosku oraz posiadanie zatwierdzonego indywidualnego programu usamodzielnienia.

Pomoc na kontynuowanie nauki można zawiesić w przypadku, gdy:

- w trakcie kształcenia w zakładzie kształcenia nauczycieli lub w uczelni osoba usamodzielniana przebywa na urlopie od zajęć;
- osoba usamodzielniana nie realizuje indywidualnego programu usamodzielnienia.

Zawieszenie pomocy na kontynuowanie nauki następuje z urzędu lub na wniosek osoby usamodzielnianej, w drodze decyzji³.

W latach 2016-2022 w 231 przypadkach została zawieszona pomoc na kontynuowanie nauki. Najczęściej powodem było: okresowe przerwanie nauki (m. in. urlop dziekański), niedostarczenie zaświadczenia potwierdzającego kontynuowanie nauki, podjęcie zatrudnienia, w tym wyjazd za granicę w celach zarobkowych. W jednostkowych przypadkach pomoc była zawieszana z uwagi na stan zdrowia wychowanka lub brak kontaktu z wychowankiem. Najwięcej przypadków zawieszenia odnotowano w Warszawie (83), kolejno w powiatach: nowodworskim (35), legionowskim (24), ostrołęckim (24), kozienickim (17) i zwolenckim (13). Nie dochodziło do zawieszenia ww. formy pomocy w 21 jednostkach (powiaty: ciechanowski, garwoliński, grodziski, łosicki, makowski, otwocki, piaseczyński, płocki, płoński, przasnyski, radomski, siedlecki, sokołowski, szydlowiecki, warszawski zachodni, wołomiński, wyszkowski, żuromiński oraz miasta: Ostrołęka, Radom, Siedlce). Dwie jednostki nie ustosunkowały się do pytania. W pozostałych przypadkach były to pojedyncze sytuacje (od 1 do 10).

¹ art. 146 ust. 1-2 i 3 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

² art. 147 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

³ art. 148 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

Wysokość pomocy pieniężnej na usamodzielnienie jest zróżnicowana. Zależy od formy pieczy zastępczej oraz okresu przebywania w niej wychowanka. Zgodnie z obowiązującymi przepisami, określonymi w art. 149 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, *wysokość pomocy na usamodzielnienie wynosi:*

- 1) *w przypadku osoby usamodzielnianej opuszczającej rodzinę zastępczą spokrewnioną - nie mniej niż 3300 zł, jeżeli przebywała w pieczy zastępczej przez okres co najmniej 3 lat;*
- 2) *w przypadku osoby usamodzielnianej opuszczającej rodzinę zastępczą niezawodową, rodzinę zastępczą zawodową, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą lub regionalną placówkę opiekuńczo-terapeutyczną:*
 - a) *nie mniej niż 6600 zł - jeżeli przebywała w pieczy zastępczej przez okres powyżej 3 lat,*
 - b) *nie mniej niż 3300 zł - jeżeli przebywała w pieczy zastępczej przez okres od 2 do 3 lat,*
 - c) *nie mniej niż 1650 zł - jeżeli przebywała w pieczy zastępczej przez okres poniżej 2 lat, nie krócej jednak niż przez okres roku.*

Pomoc na usamodzielnienie może zostać wypłacona, w zależności od ustaleń indywidualnego programu usamodzielniania, jednorazowo lub w ratach, nie później jednak niż do ukończenia przez osobę usamodzielnianą 26. roku życia.

W przypadku gdy osoba usamodzielniana otrzymuje pomoc na kontynuowanie nauki, pomoc na usamodzielnienie jest wypłacana po zakończeniu pobierania pomocy na kontynuowanie nauki. W uzasadnionych przypadkach pomoc na usamodzielnienie może zostać wypłacona w trakcie wypłacania pomocy na kontynuowanie nauki.

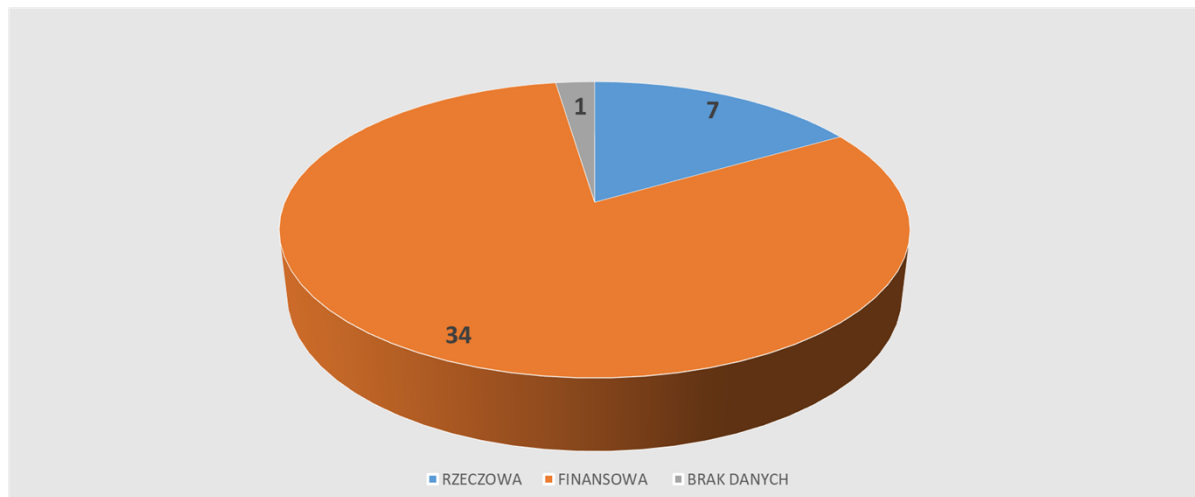
Pomoc na zagospodarowanie może być przyznana w formie finansowej i rzeczowej, jest wypłacana jednorazowo, nie później niż do ukończenia przez osobę usamodzielnianą 26. roku życia, w wysokości nie niższej niż 1500 złotych, a w przypadku osoby legitymującej się orzeczeniem o umiarkowanym albo znacznym stopniu niepełnosprawności w wysokości nie niższej niż 3000 zł⁴.

W województwie mazowieckim w latach 2016-2022 dominowała finansowa forma ww. pomocy (34 powiaty). Udzielanie pomocy na zagospodarowanie w formie rzeczowej wskazały 4 powiaty. Jedna jednostka nie udzieliła odpowiedzi na pytanie. Pomoc rzeczowa zazwyczaj polegała na zakupie rzeczy niezbędnych do wyposażenia mieszkania (sprzęty

⁴ art. 150 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

gospodarstwa domowego, meble, sprzęt elektroniczny) oraz materiałów niezbędnych do przeprowadzenia remontu. Ustawa nie wskazuje na jakie cele wychowanek może przeznaczyć otrzymaną pomoc pieniężną oraz co może otrzymać w formie rzeczowej w ramach pomocy na zagospodarowanie.

Wykres 11. Pomoc na zagospodarowanie w latach 2016-2022**

W art. 152 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wskazano przesłanki odmowy przyznania pomocy na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie lub zagospodarowanie. Zgodnie z ich treścią, przyznania ww. pomocy można odmówić, gdy:

- istnieje uzasadnione przypuszczenie, że pomoc zostanie wykorzystana niezgodnie z celem, na jaki zostanie przyznana;
- osoba usamodzielniana przed osiągnięciem pełnoletności opuściła samowolnie pieczę zastępczą;
- osoba usamodzielniana porzuciła naukę umożliwiającą jej przygotowanie zawodowe i nie podejmuje zatrudnienia;
- stosunek pracy z osobą usamodzielnianą został rozwiązany bez wypowiedzenia z winy pracownika;
- osoba usamodzielniana bez uzasadnionej przyczyny uchyła się od podjęcia proponowanego jej zatrudnienia;
- osoba usamodzielniana została skazana prawomocnym wyrokiem za umyślne przestępstwo lub przestępstwo skarbowe⁵.

Skalę zjawiska pomocy na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie oraz zagospodarowanie dla usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej w województwie mazowieckim

⁵ art. 152 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

na przestrzeni ostatnich lat, w rozbiciu na pieczę rodzinną i instytucjonalną, przedstawiają poniższe tabele.

*Tabela 4. Liczba osób opuszczających rodzinną pieczę zastępczą (ogółem), którym przyznano pomoc na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie, zagospodarowanie w latach 2016, 2019, 2022***

PIECZA RODZINNA								
Przyznanie pomocy na:								
kontynuowanie nauki			usamodzielnienie			zagospodarowanie		
2016	2019	2022	2016	2019	2022	2016	2019	2022
1055	899	913	244	293	293	204	228	214

*Tabela 5. Liczba osób opuszczających instytucjonalną pieczę zastępczą, którym przyznano pomoc na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie, zagospodarowanie w latach 2016, 2019, 2022***

PIECZA INSTYTUCJONALNA								
Przyznanie pomocy na:								
kontynuowanie nauki			usamodzielnienie			zagospodarowanie		
2016	2019	2022	2016	2019	2022	2016	2019	2022
544	500	507	140	165	121	124	130	106

B. Pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej nie precyzuje na czym polega pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych. Brakuje również przepisów wykonawczych w powyższym zakresie. Z uzyskanych odpowiedzi wynikało, że powiaty realizowały ww. formę wsparcia najczęściej poprzez pomoc wychowankowi w przygotowaniu wniosku o przyznanie mieszkania z zasobów gminy/miasta oraz pomoc w skompletowaniu niezbędnych dokumentów. Pracownicy jednostek służyli pomocą w wypełnianiu wniosków o przyznanie mieszkania lub sporządzali je wspólnie z wychowankami, pomagali w wypełnianiu druków, zaświadczeń oraz innych niezbędnych dokumentów w powyższym procesie. Niekiedy sami składali pisemne wnioski. Pomoc dla wychowanków świadczona była również w formie pism popierających przyznanie wychowankowi mieszkania (do urzędów miast/gmin). Niekiedy dyrektor/ kierownik powiatowego centrum pomocy rodzinie opiniował wnioski wychowanka o przyznanie lokalu mieszkalnego. Zdarzały się sytuacje wystawiania przez jednostkę zaświadczenia w celu szybszego pozyskania lokalu przez wychowanka. W ramach pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych w jednostkowych przypadkach wskazywano na: towarzyszenie wychowankowi w załatwianiu spraw związanych z pozyskaniem mieszkania/uczestniczenie w rozmowach, wystawienie przez koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej opinii o sytuacji rodzinnej i mieszkaniowej osoby usamodzielnianej, pomoc prawnika, pomoc w kontakcie z najemcą, wsparcie finansowe na wynajem pokoju/partycypowanie w kosztach wynajmu mieszkania oraz udział pracownika

jednostki w posiedzeniu komisji mieszkaniowej. Warszawskie Centrum Pomocy Rodzinie udostępnia pełnoletnim wychowankom, na podstawie umowy użyczenia na czas określony, lokale z zasobów miasta. Ma to pomóc wychowankom opuszczającym pieczę zastępczą uregulować ich sytuację życiową. Wychowankom umożliwiano również zamieszkanie w mieszkaniu chronionym lub wspomaganym (na terenie własnego lub innych powiatów), jednak ta forma pomocy występowała zdecydowanie rzadziej. Problemem jest brak odpowiednich zasobów lokalowych. Z otrzymanych danych wynikało, że w latach 2016-2022 na terenie województwa mazowieckiego funkcjonowały 22 mieszkania chronione. Złożono 462 wnioski o przyznanie mieszkania chronionego. Z ww. formy pomocy skorzystało łącznie 528 wychowanków z rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej. Niektóre powiaty wskazywały jakie warunki należy spełnić, aby zamieszkać w mieszkaniu chronionym (m. in. konieczność realizowania IPU, złożenie stosownego wniosku, pochodzenie z terenu danego powiatu, znajdowanie się w trudnej sytuacji życiowej, kontynuowanie nauki/podjęcie zatrudnienia). Wskazywano ponadto, że mieszkania chronione funkcjonowały na terenie powiatów w latach poprzednich (nieobjętych niniejszym opracowaniem), ale je zlikwidowano z uwagi na małe zainteresowanie. Kilka powiatów informowało o planowanych działaniach w powyższym zakresie. Przyznawano byłym wychowankom pieczy zastępczej lokal z zasobów gminy. W latach 2016-2022 z ww. formy pomocy skorzystało 920 osób. Ogółem, w 2016 roku 192 osobom opuszczającym pieczę zastępczą udzielono pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w roku 2019 było to 201 osób, a w 2022 – 231 osób. Widać zatem, że na przestrzeni lat wzrosła liczba wychowanków korzystających z ww. formy wsparcia. Szczegółowe dane, w rozbiciu na formy pieczy, przedstawiają poniższe tabele.

*Tabela 6. Liczba osób opuszczających rodzinną pieczę zastępczą (ogółem), którym przyznano pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych w latach 2016, 2019, 2022***

PIECZA RODZINNA		
pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych		
2016	2019	2022
93	109	124

*Tabela 7. Liczba osób opuszczających instytucjonalną pieczę zastępczą, którym przyznano pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych w latach 2016, 2019, 2022***

PIECZA INSTYTUCJONALNA		
pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych		
2016	2019	2022
99	92	107

C. Pomoc w uzyskaniu zatrudnienia

Pomoc dla wychowanków w uzyskaniu zatrudnienia w latach 2016-2022 realizowana była przez organizatorów rodzinnej pieczy zastępczej najczęściej poprzez:

- współpracę z urzędami pracy, motywowanie wychowanków do rejestracji w urzędzie lub ich kierowanie do ww. instytucji w celu dokonania rejestracji, odbycia stażu oraz uzyskania zatrudnienia;
- informowanie wychowanków o instytucjach wspomagających w poszukiwaniu pracy;
- pomoc w przygotowywaniu dokumentów aplikacyjnych (CV, list motywacyjny), pomoc w ich redagowaniu;
- motywowanie do udziału w szkoleniach aktywizujących/kursach/stażach oraz projektach unijnych w celu zdobycia/podniesienia kwalifikacji zawodowych;
- poszukiwanie pracy razem z wychowankiem, wskazywanie miejsc gdzie istnieje szansa na podjęcie zatrudnienia (wspólna analiza rynku pracy);
- spotkania z doradcą zawodowym (w siedzibie PCPR, urzędu pracy).

Zazwyczaj pomoc ta świadczona była przez koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej lub pracownika socjalnego. Warszawskie Centrum Pomocy Rodzinie, w ramach punktu konsultacyjnego *PUNKTUS*, organizowało m. in. konsultacje indywidualne i zajęcia grupowe z doradcą zawodowym. Wychowankowie ponadto otrzymywali wsparcie psychologiczne, prowadzone były również warsztaty przez przedstawicieli organizacji pozarządowych.

Ogółem, w 2016 roku 114 osobom opuszczającym pieczę zastępczą udzielono pomocy w uzyskaniu zatrudnienia, w roku 2019 było to 206 osób, a w 2022 – 207 osób. Szczegółowe dane zostały przedstawione w tabelach poniżej.

*Tabela 8. Liczba osób opuszczających rodzinną pieczę zastępczą (ogółem), którym przyznano pomoc w uzyskaniu zatrudnienia w latach 2016, 2019, 2022***

PIECZA RODZINNA		
pomoc w uzyskaniu zatrudnienia		
2016	2019	2022
65	162	174

Tabela 9. Liczba osób opuszczających instytucjonalną pieczę zastępczą, którym przyznano pomoc

PIECZA INSTYTUCJONALNA		
pomoc w uzyskaniu zatrudnienia		
2016	2019	2022
49	44	33

w uzyskaniu zatrudnienia w latach 2016, 2019, 2022**

D. Pomoc prawna i psychologiczna

Wszystkie powiaty zapewniły, że na ich terenie, w latach 2016-2022, świadczona była pomoc prawna i psychologiczna dla wychowanków pozostających w procesie usamodzielnienia. Realizowana była w bezpłatnych punktach konsultacyjnych działających na terenie jednostki (organizatora rodzinnej pieczy zastępczej) lub na terenie gminy/miasta, w specjalistycznej poradni rodzinnej działającej przy PCPR (prawnik, psycholog, pedagog) oraz przez prawnika i psychologa zatrudnionych u organizatora rodzinnej pieczy zastępczej. Niekiedy informowano, że dodatkowe wsparcie oferowane było w ośrodkach interwencji kryzysowej. Niektóre punkty świadczyły pomoc codziennie, inne w określone dni tygodnia i godziny, czasem wyłącznie po uprzednim kontakcie i rezerwacji terminu. W omawianym obszarze część jednostek nie posiadała danych za 2016 rok argumentując to brakiem statystyk i zestawień liczbowych. Jednocześnie wskazywano, że pomoc w omawianym zakresie udzielana była na bieżąco. Wobec powyższego uzyskane dane nie przedstawiają pełnej skali zjawiska. Zauważalne jest jednak to, że na przestrzeni lat poddanych analizie, zdecydowanie wzrosła liczba osób opuszczających rodzinną pieczę zastępczą, które korzystały ze wsparcia psychologicznego i prawnego (ponad dwukrotnie). Inaczej sytuacja wyglądała w przypadku pieczy instytucjonalnej – tam liczba osób korzystających ze wsparcia psychologicznego i prawnego zmalała.

Tabela 10. Liczba osób opuszczających rodzinną pieczę zastępczą (ogółem), którym zapewniono pomoc prawną i psychologiczną w latach 2016, 2019, 2022**

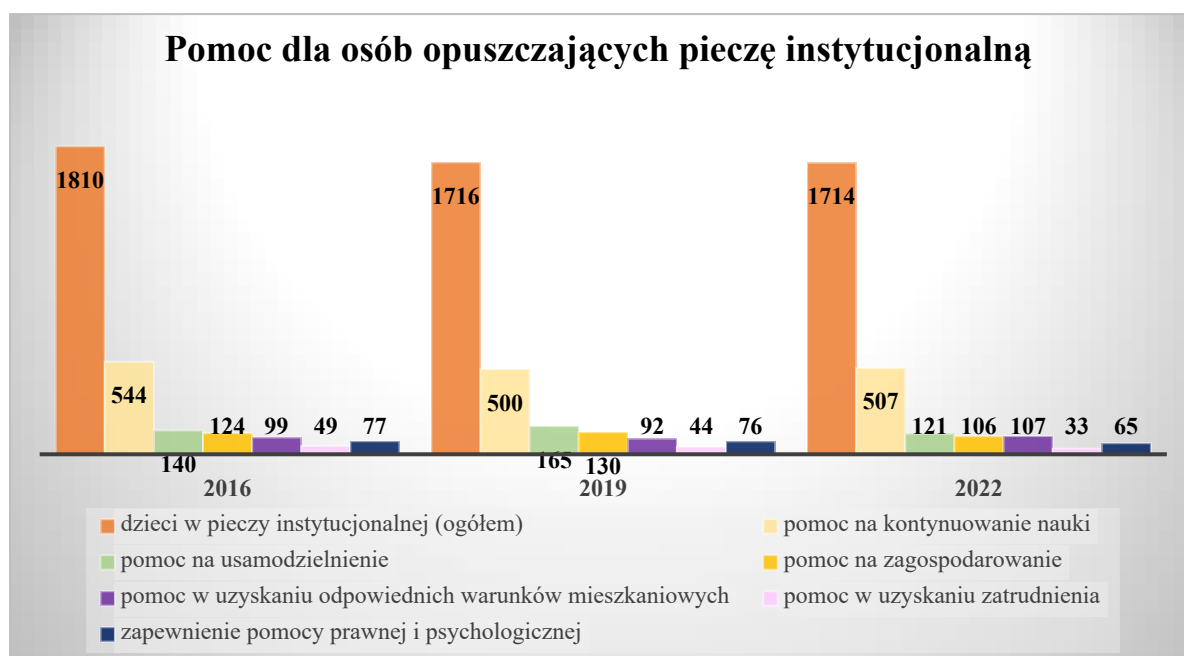
PIECZA RODZINNA		
zapewnienie pomocy prawnej i psychologicznej		
2016	2019	2022
179	263	369

Tabela 11. Liczba osób opuszczających instytucjonalną pieczę zastępczą, którym zapewniono pomoc prawną i psychologiczną w latach 2016, 2019, 2022**

PIECZA INSTYTUCJONALNA		
zapewnienie pomocy prawnej i psychologicznej		
2016	2019	2022
77	76	65

Dla zobrazowania skali zjawiska udzielanej pomocy w latach 2016, 2019, 2022 na poniższych wykresach wprowadzono dane uwzględnione w powyższych tabelach oraz dodano ogólną liczbę wychowanków pieczy zastępczej (instytucjonalnej i rodzinnej). Przy analizie porównawczej należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że jeden wychowanek mógł skorzystać z kilku form oferowanej pomocy. Ponadto uzyskane od poszczególnych jednostek informacje o udzielonej pomocy dla osób usamodzielnianych co do zasady obejmowały cały rok poddany analizie lub stan na koniec każdego roku kalendarzowego**. Natomiast dane o stanie pieczy zastępczej obejmują okres od 1 lipca do 31 grudnia danego roku kalendarzowego*.

Wykres 12. Pomoc dla osób opuszczających pieczę instytucjonalną w porównaniu do ogólnej liczby wychowanków w pieczy instytucjonalnej

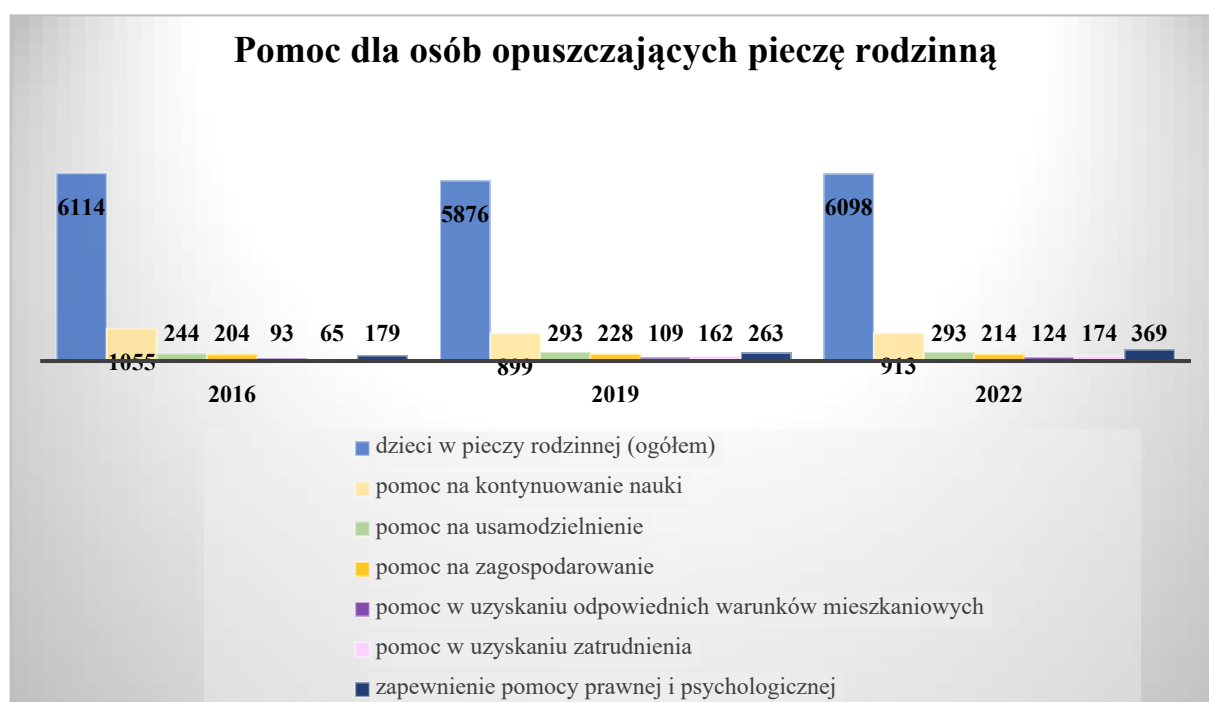

Wykres 13. Pomoc dla osób opuszczających pieczę rodzinną w porównaniu do ogólnej liczby wychowanków w pieczy rodzinnej

E. Skuteczność form oddziaływań

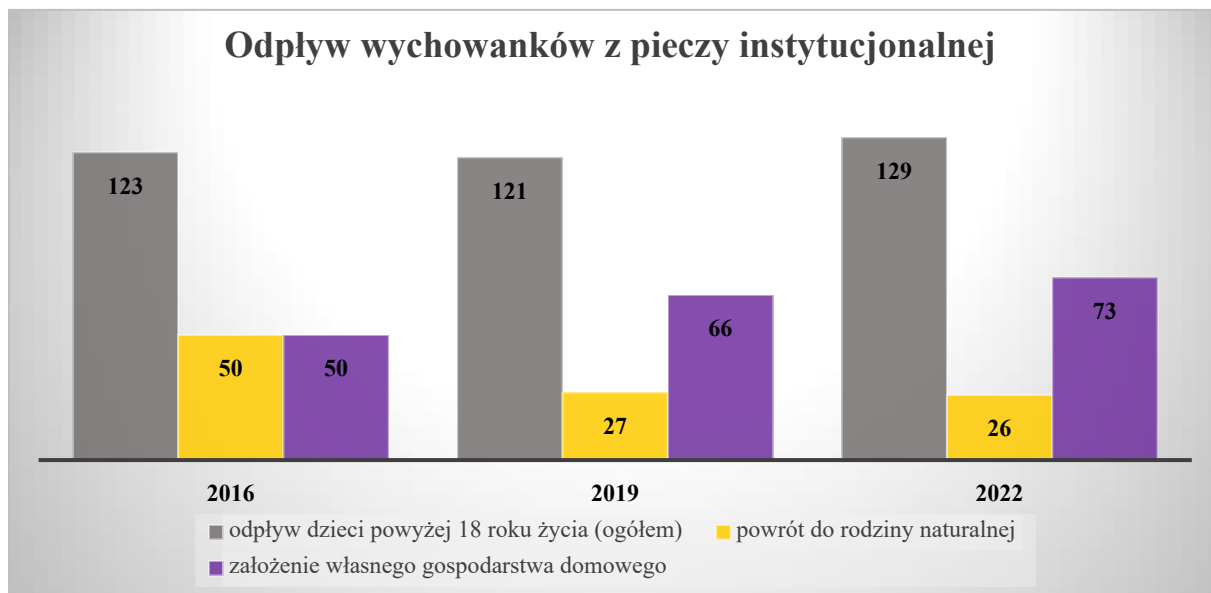
Za najbardziej skuteczne formy pomocy wychowankom w procesie usamodzielnienia uznano wsparcie pieniężne (pomoc na kontynuowanie nauki, na usamodzielnienie, na zagospodarowanie) – stwarzające możliwość polepszenia standardu życia, warunków mieszkaniowych, rozwoju zawodowego, pasji/zainteresowań. Finansowa forma wsparcia stanowiła również większą motywację dla wychowanków. W odpowiedziach zwrócono uwagę na brak zaplecza mieszkaniowego dla wychowanków, o czym już wspomiano w niniejszym opracowaniu podczas omawiania wsparcia w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych. Zdaniem wielu jednostek, właśnie ta forma pomocy oceniana była jako jedna najbardziej skuteczna i pożądana w momencie rozpoczęcia samodzielnego życia. Wskazano również na niekorzystne ustawowe rozwiązanie dla wychowanków pieczy rodzinnej (z rodzin zastępczych spokrewnionych), tj. pomoc na usamodzielnienie mogą otrzymać dopiero po 3 latach pobytu w tej formie pieczy, a nie wcześniej, jak wychowankowie pozostałych form pieczy.

Poniższe wykresy przedstawiają odpływ dzieci powyżej 18 roku życia z pieczy instytucjonalnej oraz pieczy rodzinnej. Około 80% wszystkich pełnoletnich wychowanków opuszczających pieczę rodzinną zakładało własne gospodarstwa domowe. Pełnoletni

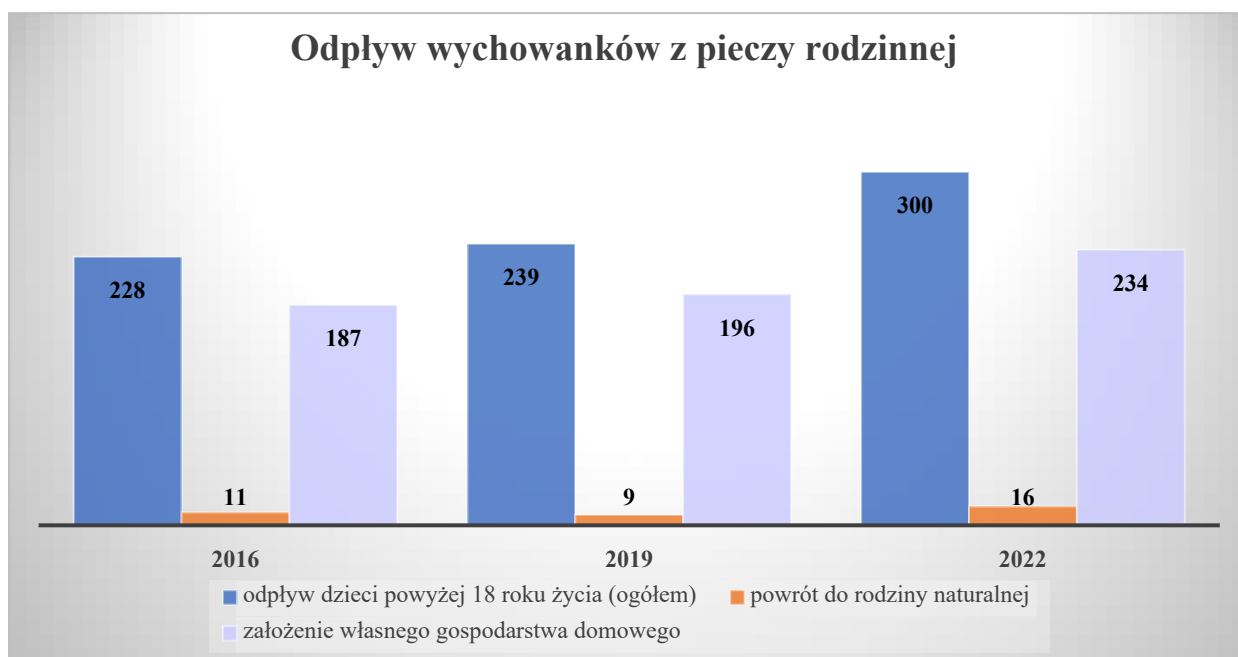

wychowankowie pieczy instytucjonalnej zakładający własne gospodarstwo domowe stanowili 40-57% ogółu wychowanków opuszczających tę formę pieczy.

*Wykres 14. Odpływ pełnoletnich wychowanków z pieczy instytucjonalnej (ogółem) oraz z wyszczególnieniem wychowanków, którzy powrócili do rodziny naturalnej i założyli własne gospodarstwo domowe**

*Wykres 15. Odpływy pełnoletnich wychowanków z pieczy rodzinnej (ogółem) oraz z wyszczególnieniem wychowanków, którzy powrócili do rodziny naturalnej i założyli własne gospodarstwo domowe**

F. Środki na realizację zadań

Zdecydowana większość jednostek wskazała, że pomoc dla usamodzielniających się wychowanków opuszczających pieczę zastępczą przewidziana w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej była wystarczająca i zabezpieczała potrzeby wychowanków. Zwrócono natomiast uwagę na zbyt niskie świadczenia oferowane wychowankom oraz na brak dofinansowania do kursów/szkoleń (obecnie konieczne jest pozyskanie dodatkowych środków, ww. aktywności są zazwyczaj realizowane ze środków unijnych). W latach 2016-2022 w 4 przypadkach przyjęto w drodze uchwały regulacje dotyczące wypłaty świadczeń wychowankom: podwyższenie kwoty na kontynuowanie nauki (powiat przasnyski i warszawski zachodni) oraz podwyższenie wysokości kwoty pieniężnej na kontynuowanie nauki i na usamodzielnienie (dwukrotnie m. st. Warszawa – 2020 i 2021 rok).

WSPÓŁPRACA Z INSTYTUCJAMI

Organizatorzy rodzinnej pieczy zastępczej współpracowali z wieloma instytucjami w zakresie pomocy wychowankom pozostającym w procesie usamodzielnienia. Podkreślano, że jednocześnie podejmowano współpracę z kilkoma instytucjami, a zakres współpracy dostosowany był do potrzeb wychowanków, zgodnie z indywidualnym programem usamodzielnienia. Najczęściej wskazywano na urzędy pracy. Współpraca następowała w obszarze dotyczącym zatrudnienia (analiza potrzeb i możliwości na tle lokalnego rynku pracy, zapoznanie z ofertami pracy, szkolenia i konsultacje z doradcą zawodowym oraz lokalnymi przedsiębiorcami, możliwość odbycia stażu, uzyskanie uprawnień do ubezpieczenia). Kolejną, równie licznie wskazywaną odpowiedzią były ośrodki pomocy społecznej (odpowiednio MOPS/MOPR/MGOPS/GOPS). Współpraca z ośrodkami dotyczyła spraw socjalno-bytowych (ubieganie się o pomoc i wsparcie po opuszczeniu pieczy zastępczej, pomoc finansowa i rzeczowa, dodatkowa pomoc socjalna, wsparcie środowiskowe, mieszkania socjalne/komunalne, świadczenia, zasiłki). Z ośrodków pomocy społecznej uzyskiwano również informacje o rodzinie biologicznej dziecka lub rodzinie zastępczej, w której przebywał wychowanek, współpracowano z rodziną biologiczną, pracownikiem socjalnym lub asystentem rodziny biologicznej dziecka, jeśli został jej przyznany. W następnej kolejności wskazywano na współpracę ze szkołami (w zakresie: monitorowania postępów w nauce wychowanków, pozyskiwania informacji na temat realizacji obowiązku szkolnego, frekwencji, trudności i pomocy w rozwiązywaniu problemów związanych z edukacją, wsparcia finansowego w formie stypendiów). Współpracę w powyższym zakresie niekiedy ujmowano szerzej, jako współpracę z placówkami oświatowymi. Wskazywano również na uczelnie, internaty. Równie liczną odpowiedzią były urzędy miast/gmin (sprawy mieszkaniowe, uzyskanie mieszkania

socjalnego, udzielanie poparcia w sytuacji ubiegania się przez wychowanka o mieszkanie socjalne, współpraca w załatwianiu formalności, świadczenia, zasiłki). Rzadziej wskazywano na współpracę z: powiatowymi centrami pomocy rodzinie (z powiatów, na terenie których wychowankowie się osiedlili - uzgadnianie postępowania, pośrednictwo w dokumentacji) oraz fundacjami/stowarzyszeniami (pomoc w usamodzielnieniu, nabywanie umiejętności społecznych, pozyskanie środków na udział w programach dla usamodzielniających się wychowanków, zapewnienie miejsca w mieszkaniu chronionym znajdującym się w zasobach fundacji). Kilka odpowiedzi odnosiło się do współpracy z sądami, w tym z kuratorami sądowymi (gdy wychowanek lub jego rodzina objęta była nadzorem kuratora). Niekiedy pojawiały się takie odpowiedzi jak: placówki opiekuńczo-wychowawcze (pomoc dla wychowanków, uzgadnianie postępowania, szukanie praktyk zawodowych, pomoc w uzyskaniu miejsca zamieszkania), Zakład Ubezpieczeń Społecznych/Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (uzyskanie ubezpieczenia społecznego, renty socjalnej), organizacje pozarządowe/organizacje społeczne (warsztaty, staże, kursy zawodowe, mieszkania chronione, projekty UE, pomoc rzeczowa i finansowa), pracodawcy (zatrudnienie, przyjmowanie na praktyki, pomoc w rozwiązywaniu problemów z pracodawcą, np. brak wynagrodzenia), Ochotnicze Hufce Pracy (poradnictwo i doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy sezonowej, projekty, staże, kursy zawodowe). W jednostkowych przypadkach wskazano: ośrodek interwencji kryzysowej, powiatowy zespół ds. orzekania o niepełnosprawności, środowiskowy dom samopomocy, spółdzielnie mieszkaniowe, zakład gospodarki komunalnej, poradnie, bursy szkolne, kościoły i związki wyznaniowe.

INSTYTUCJA OPIEKUNA USAMODZIELNIENIA

Osoba usamodzielniana co najmniej rok przed osiągnięciem przez nią pełnoletności wskazuje osobę, która podejmuje się pełnienia funkcji opiekuna usamodzielnienia oraz przedstawia pisemną zgodę tej osoby. Zgodnie z art. 145 ust. 3 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej *opiekunem usamodzielnienia może być osoba tworząca rodzinę zastępczą, prowadząca rodzinny dom dziecka, koordynator rodzinnej pieczy zastępczej, pracownik socjalny powiatowego centrum pomocy rodzinie, osoba będąca w placówce opiekuńczo-wychowawczej albo regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej wychowawcą lub psychologiem, pracownik organizacji pozarządowej w rozumieniu ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie lub inna osoba wyznaczona przez tę organizację do pełnienia funkcji opiekuna usamodzielnienia, lub inna osoba wskazana przez osobę usamodzielnianą i zaakceptowana przez kierownika powiatowego*

centrum pomocy rodzinie powiatu właściwego do ponoszenia wydatków na finansowanie pomocy na kontynuowanie nauki i usamodzielnienie. Katalog osób, które mogą zostać opiekunem usamodzielnienia został rozszerzony nowelizacją ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, o której wspomniano we wcześniejszych fragmentach opracowania.

W pieczy rodzinnej na opiekuna usamodzielnienia najczęściej była wybierana osoba tworząca rodzinę zastępczą (babcia/dziadek, rodzeństwo, ciocia/wujek), rzadziej członek rodziny wychowanka utrzymujący stały kontakt z osobą usamodzielnianą, koordynator rodzinnej pieczy zastępczej lub inny pracownik powiatowego centrum pomocy rodzinie. Natomiast w pieczy instytucjonalnej funkcję opiekuna usamodzielnienia pełnili zazwyczaj wychowawcy, ewentualnie dyrektor placówki lub inny pracownik jednostki, np. pedagog. Rzadziej funkcję tę sprawował pracownik PCPR, pełnoletnie rodzeństwo wychowanka, rodzic biologiczny lub inne bliskie osoby. Zwrócono uwagę na problem zmiany opiekuna usamodzielnienia w przypadku, gdy wychowanek opuszczał instytucjonalną pieczę zastępczą - opiekunem niejednokrotnie staje się rodzic biologiczny, co może skutkować ponownym przebywaniem wychowanka w środowisku dostarczającym nieprawidłowych wzorców.

Powiaty nie sygnalizowały trudności w pozyskiwaniu opiekunów usamodzielnienia. W jednostkowych przypadkach zwrócono uwagę na brak opiekunów odpowiednio przygotowanych do pełnienia swojej funkcji oraz brak godnej zaufania i bliskiej osoby z otoczenia wychowanka, która mogłaby się podjąć pełnienia ww. funkcji.

Główną rolą opiekuna usamodzielnienia jest wsparcie wychowanka w procesie usamodzielnienia. W ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej nie unormowano zadań opiekuna usamodzielnienia oraz nie określono jakie kwalifikacje powinien posiadać. Zadania opiekuna usamodzielnienia zostały określone w § 9 *rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 3 sierpnia 2012 r. w sprawie udzielania pomocy na usamodzielnienie, kontynuowanie nauki oraz zagospodarowanie*, tj. aktu wykonawczego do ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. Wydaje się, że organizatorzy rodzinnej pieczy zastępczej kierowali się wskazówkami określonymi w ww. przepisie w odniesieniu do udzielania wsparcia wychowankom pieczy zastępczej na podstawie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, gdyż określając rolę opiekuna usamodzielnienia wskazywali czynności zapisane w ww. rozporządzeniu, tj. zapoznanie się przez opiekuna z dokumentacją wychowanka i jego sytuacją życiową, opracowanie wspólnie z osobą usamodzielnianą indywidualnego programu usamodzielnienia (IPU), dokonywanie jego modyfikacji i oceny realizacji. Ponadto informowano, że opiekun

usamodzielnienia powinien: podejmować współpracę z wychowankiem w celu realizacji założeń IPU i pomagać w załatwianiu spraw z tym związanych, współpracować ze środowiskiem lokalnym, w którym aktualnie zamieszkuje osoba usamodzielniana, a w szczególności ze szkołą i gminą. Do jego zadań należy również opiniowanie wniosku osoby usamodzielnianej o pomoc finansową i rzeczową wynikającą z ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Nieustannie powinien udzielać wychowankowi wsparcia emocjonalnego, rad i wskazówek.

Jako trudności w pełnieniu funkcji opiekuna usamodzielnienia wskazywano najczęściej:

- brak porozumienia między wychowankiem a opiekunem, rozbieżne cele, konflikty;
- unikanie kontaktu przez wychowanka, chęć do osobistego kierowania własnymi sprawami;
- zmiana miejsca zamieszkania wychowanka (utrudniony kontakt);
- trudność we współpracy z PCPR (gdym opiekunem był członek rodziny wychowanka);
- brak wynagrodzenia za pełnienie funkcji opiekuna usamodzielnienia;
- brak uprawnień (m. in. trudności w pozyskaniu informacji dotyczących dziecka ze względu na ochronę danych osobowych);
- narzucanie wychowankowi wyborów przez opiekuna;
- brak doświadczenia/przygotowania do pełnienia funkcji.

W latach 2016-2022 zdarzyło się 14 przypadków braku akceptacji opiekuna usamodzielnienia przez dyrektora/kierownika jednostki (najczęściej ze względu na brak rękojmi należytego wykonywania swojej funkcji, w jednostkowych przypadkach – z uwagi na młody wiek, zbliżony do wieku wychowanka albo pozostawanie w procesie usamodzielnienia przez kandydata na opiekuna). Funkcję opiekuna usamodzielnienia pełniło 169 pracowników PCPR i odpowiednio MOPS/MOPR. Nie odbywały się szkolenia dedykowane bezpośrednio dla opiekunów usamodzielnienia. Jednostki natomiast wskazywały, że organizowano szkolenia dla rodzin zastępczych, podczas których zapoznawano osoby pełniące tę funkcję m. in. z obowiązkami opiekuna usamodzielnienia. Udzielano również bieżącego wsparcia (informacyjnego, poradnictwa). Część organizatorów rodzinnej pieczy zastępczej poinformowała, że planuje zorganizowanie szkoleń w powyższym zakresie.

INDYWIDUALNY PROGRAM USAMODZIELNIENIA

Zgodnie z treścią art. 145 ust. 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej *warunkiem przyznania pomocy na kontynuowanie nauki i na*

usamodzielnienie jest złożenie wniosku oraz posiadanie zatwierdzonego indywidualnego programu usamodzielnienia, określającego w szczególności:

1) zakres współdziałania osoby usamodzielnianej z opiekunem usamodzielnienia;

2) sposób uzyskania przez osobę usamodzielnianą wykształcenia lub kwalifikacji zawodowych, pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych oraz w podjęciu przez osobę usamodzielnianą zatrudnienia. Osoba usamodzielniana wspólnie z opiekunem usamodzielnienia może dokonać zmian w indywidualnym programie usamodzielnienia w przypadku zmiany jej sytuacji życiowej. Po zakończeniu realizacji indywidualnego programu usamodzielnienia osoba usamodzielniana wraz z opiekunem usamodzielnienia i kierownikiem powiatowego centrum pomocy rodzinie powiatu właściwego do ponoszenia wydatków na finansowanie pomocy na kontynuowanie nauki i usamodzielnienie dokonują oceny końcowej procesu usamodzielnienia.

Podobnie jak w przypadku zadań opiekuna usamodzielnienia, tak w przypadku indywidualnego programu usamodzielnienia, przepisy nie określają wzoru IPU. Jednostki same go ustalały. Z uzyskanych informacji wynika, że indywidualne programy usamodzielnienia zawierały wymagane obszary, o których mowa w art. 145 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, tj. zakres współpracy oraz kwestie dotyczące wykształcenia, kwalifikacji (edukacji). Ponadto dokonywano analizy sytuacji wychowanka. Zapisy programu obejmowały najczęściej następujące obszary: pomoc na usamodzielnienie, pomoc na zagospodarowanie, zatrudnienie/kwalifikacje zawodowe, edukacja, sytuacja mieszkaniowa, sytuacja zdrowotna, poradnictwo, świadczenia. Niekiedy program podzielony był na dwie części, pierwszą - informacyjną, dotyczącą sytuacji życiowej wychowanka oraz drugą - zawierającą zadania do realizacji.

Zgodnie z art. 145 ust. 4 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, *indywidualny program usamodzielnienia jest opracowywany przez osobę usamodzielnianą wspólnie z opiekunem usamodzielnienia co najmniej na miesiąc przed osiągnięciem przez osobę usamodzielnianą pełnoletności, a następnie jest zatwierdzany przez kierownika powiatowego centrum pomocy rodzinie powiatu właściwego do ponoszenia wydatków na finansowanie pomocy na kontynuowanie nauki i usamodzielnienie.* Przepisy ustawy nie wskazują terminu, w jakim powinno nastąpić zatwierdzenie IPU. W latach 2016-2022 nie zatwierdzono IPU w 1 przypadku (z powodu przerwania nauki przez wychowanka oraz braku chęci do współpracy). Co do zasady wychowankowie realizowali IPU, ale dla niektórych niezbędna była większa motywacja. Zdarzały się jednostkowe przypadki nierealizacji programu. W latach 2016-2022 nie sporządzono IPU w 92 przypadkach. Spowodowane to było głównie

samowolnym opuszczeniem pieczy przez wychowanka lub odmówieniem sporządzenia ww. dokumentu przez wychowanka. Jako trudności w realizacji programu wskazywano m. in. na brak sprecyzowanych planów na przyszłość (dotyczących miejsca zamieszkania po opuszczeniu pieczy, edukacji, zatrudnienia) i nieokreślone cele życiowe wychowanka. Program jest tworzony w chwili, gdy wychowankowie nie mają sprecyzowanych planów i nie mają świadomości ważności tych działań. Jednostki nie przedstawiły propozycji rozwiązań w celu zwiększenia skuteczności realizacji IPU. Jednostkowe propozycje dotyczyły: zwiększenia częstotliwości dostarczania zaświadczenia o kontynuowaniu nauki, zwiększenia kwoty świadczeń dla osób usamodzielniających się, konieczności zmobilizowania gmin do wprowadzenia regulacji mających na celu pierwszeństwo w uzyskaniu mieszkania dla wychowanków usamodzielniających się. Odnotowano pojedyncze przypadki niedotrzymania terminów wyznaczenia opiekuna usamodzielnienia oraz sporządzenia indywidualnego programu usamodzielnienia, najczęściej z uwagi na przeoczenie terminu, samowolne oddalenie wychowanków z pieczy zastępczej oraz opieszałość opiekunów usamodzielnienia w załatwianiu formalności (głównie w odniesieniu do rodzinnych form pieczy zastępczej).

RÓŻNICE MIĘDZY USAMODZIELNIAJĄCYMI SIĘ WYCHOWANKAMI PIECZY RODZINNEJ I INSTYTUCJONALNEJ

Organizatorzy rodzinnej pieczy zastępczej zwrócili uwagę, że usamodzielniających się wychowanków rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej charakteryzują pewne różnice. Zostały one przedstawione w poniższej tabeli.

*Tabela 12. Różnice między usamodzielniającymi się wychowankami pieczy zastępczej***

PIECZA RODZINNA	PIECZA INSTYTUCJONALNA
większe możliwości pomocy ze strony osób, u których się wychowywali	brak możliwości powrotu do środowiska rodzinnego lub powrót do środowiska przekazującego niewłaściwe wzorce
pozostają dłużej w pieczy	opuszczają pieczę po ukończeniu 18 roku życia
kontynuują naukę (często do 25 roku życia)	nie kontynuują nauki, ograniczają się do jednej szkoły ponadpodstawowej, przerywają naukę i podejmują zatrudnienie
większe zaangażowanie przy realizacji IPU	mniej zaangażowanie przy realizacji IPU
częściej przejmują pozytywne wzorce opiekunów zastępczych	większe trudności emocjonalne
posiadają lepiej sprecyzowane plany na przyszłość	sprawiają większe problemy wychowawcze
są bardziej samodzielni, zaradni życiowo	trudności w kontaktach z instytucjami

DŁUŻSZE POZOSTAWANIE WYCHOWANKÓW W PIECZY ZASTĘPCZEJ A EFEKTYWNOŚĆ ODDZIAŁYWAŃ

Zdecydowana większość jednostek potwierdziła, że dłuższe pozostawanie wychowanków w pieczy zastępczej wpływa na efektywność oddziaływań i lepsze przygotowanie do samodzielnego życia. W tym okresie wychowankowie mają większe możliwości ukończenia szkoły, a co za tym idzie lepszego startu w dorosłość. Nie muszą się obawiać o miejsce zamieszkania, utrzymanie. Posiadają zaplecze emocjonalne w postaci wsparcia opiekunów zastępczych/kadry placówki opiekuńczo-wychowawczej. Są bardziej zmotywowani do realizacji założeń IPU (jest lepsza kontrola nad jego realizacją). Opuszczając pieczę w późniejszym terminie mają bardziej sprecyzowane plany na przyszłość, są bardziej dojrzałi. Niektóre jednostki wskazały, że nie można jednoznacznie stwierdzić czy dłuższe pozostawanie w pieczy wpływa pozytywnie lub negatywnie na efektywność oddziaływań, gdyż jest to indywidualna kwestia każdego wychowanka, poziomu jego zaangażowania, uwarunkowań, potrzeb, zasobów, więzi z opiekunami zastępczymi/kadry placówki, wzajemnych relacji. Pojawiały się również opinie, że dłuższe pozostawanie w pieczy nie jest wyznacznikiem lepszych efektów i nie zawsze oznacza większe przygotowanie do samodzielności. W jednostkowych sytuacjach informowano, że dłuższy pobyt nie wpływał na efektywność oddziaływań (wychowankowie, którzy szybciej się usamodzielniają stają się bardziej niezależni).

POMOC DLA MŁODSZYCH WYCHOWANKÓW

Przygotowanie do usamodzielnienia nie jest jedynie procesem dotyczącym nastoletnich wychowanków, ale wszystkich grup wiekowych. Wychowankowie przebywający w pieczy uczeni są czynności samoobsługowych, nauki gospodarowania środkami finansowymi, załatwiania spraw urzędowych. Powiaty wskazywały, że młodszych wychowanków pieczy zastępczej przygotowano do usamodzielnienia najczęściej poprzez:

- indywidualne rozmowy dotyczące usamodzielnienia (informowanie o procesie usamodzielnienia i oferowanych formach pomocy, rozmowy na temat przyszłości – głównie w obszarze edukacji, miejsca zamieszkania, kwalifikacji zawodowych) – najczęściej prowadzonych w środowisku przez koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej (rozmowy z wychowankiem i rodziną zastępczą, odpowiednio prowadzącym RDD);
- spotkania, szkolenia, warsztaty (m. in. organizowane przez fundacje);
- prowadzenie grupy edukacyjnej dla dzieci i młodzieży wchodzącej w proces usamodzielnienia;

- uczestnictwo wychowanków w projektach unijnych (szkolenia, treningi, np. kompetencji społecznych, efektywnego uczenia się, integracji emocjonalnej, warsztaty zdrowego odżywiania, zajęcia sportowo-ruchowe, wsparcie psychologiczne, psychospołeczne, prawne);

INNE FORMY WSPARCIA I DODATKOWE ROZWIĄZANIA PRZYJĘTE W CELU EFEKTYWNIEJSZEGO UDZIELANIA WSPARCIA WYCHOWANKOM

W celu efektywniejszego udzielania wsparcia wychowankom pozostającym w procesie usamodzielnienia najczęściej korzystano z projektów finansowanych z funduszy europejskich. Powiaty wskazywały na udział w wielu inicjatywach, m.in. w następujących projektach: *Czas na aktywność*, *Zmień swoje życie*, *Aktywni w życiu i pracy*, *Start w samodzielność*, *Dobry start*, *Bliżej samodzielności*, *Lepszy start plus*, *Efektywna zmiana – inwestycja w przyszłość*, *Szansa dla Ciebie*. W ramach ww. aktywności odbywały się szkolenia i kursy zawodowe, dopasowane do indywidualnych potrzeb beneficjentów, w poszczególnych kategoriach:

- zdrowie i uroda: kosmetyka, wizaż, stylizacja paznokci, fryzjerstwo, przedłużanie i zagęszczanie rzęs, dietetyka, trener personalny;
- spawacz, elektryk, operator wózka widłowego, operator koparko-ładowarki;
- gastronomia: kucharz, kelner, cukiernik, barista, barman;
- biurowe: księgowość, kadry-płace, rachunkowość, rejestrator medyczny;
- inne: bajkoterapia kliniczna, rachunkowość, instruktor jazdy konnej, florysta, instruktor piłki nożnej.

Ponadto oferowano wyrównywanie szans edukacyjnych, korepetycje z przedmiotów szkolnych, przygotowanie do matury, kursy języków obcych, kurs prawa jazdy, treningi kompetencji społecznych, warsztaty autoprezentacji, kreowania wizerunku, specjalistyczne usługi medyczne, pikniki integracyjne. Wychowankowie uczestniczyli również w programach realizowanych w fundacjach (m.in. otrzymywali stypendia), odbywali szkolenia z doradcą zawodowym w PCPR lub urzędach pracy oraz staże/szkolenia w urzędach pracy.

MONITOROWANIE PROCESU USAMODZIELNIENIA

Proces usamodzielnienia wychowanków monitorowano poprzez modyfikacje indywidualnego programu usamodzielnienia i jego ocenę końcową. Zazwyczaj nie wprowadzano formalnych procedur na tę okoliczność. Monitorowanie odbywało się również poprzez stały kontakt z wychowankami. Nie monitorowano dalszych losów wychowanków. Sygnalizowano brak podstawy prawnej i przepisów wykonawczych. Jednocześnie informowano, że niekiedy

pracownikom jednostek znane są losy wychowanków – byli wychowankowie sami się nimi dzielą. W latach 2016-2022 nie wpływały żadne wnioski i skargi na działalność jednostek na rzecz usamodzielnienia dorosłych wychowanków pieczy zastępczej. Natomiast przedstawiane ustnie przez wychowanków trudności i problemy w procesie usamodzielnienia, wyjaśniane były na bieżąco.

PROBLEMY ZWIĄZANE Z USAMODZIELNIENIEM

Na podstawie uzyskanych odpowiedzi nie można jednoznacznie stwierdzić głównego źródła problemów związanych z procesem usamodzielnienia. Część z nich leży po stronie wychowanków (roszczeniowa postawa, brak motywacji), inne są skutkiem rozwiązań systemowych (m.in. brak zasobów lokalowych). Niektóre problemy są tożsame dla pieczy rodzinnej i instytucjonalnej. Należą do nich: brak odpowiednich zasobów mieszkaniowych i trudności w znalezieniu zatrudnienia. Wiele jednostek podkreślało, że w procesie usamodzielnienia wychowankom towarzyszy niepewność, niska samoocena, brak wiary we własne możliwości oraz brak wiary w to, że wychowanek poradzi sobie w dorosłym życiu. Dodatkowo w pieczy rodzinnej wyróżniono następujące problemy: zbyt małe wsparcie finansowe, przecenianie przez wychowanków własnej dorosłości, nadmierna kontrola ze strony rodziców zastępczych, nałogi. Natomiast dla pieczy instytucjonalnej: brak wsparcia środowiska rodzinnego lub powrót do środowiska rodzinnego przekazującego nieprawidłowe wzorce, niechęć wychowanka do współpracy z instytucjami, roszczeniowość, brak zaradności życiowej.

WNIOSKI

- Jednostki organizacyjne powiatu dokonywały rozeznania potrzeb wychowanków. Odbywało się ono na kilku płaszczyznach, najczęściej poprzez stałą współpracę z koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej.
- Wychowankowie byli w różny sposób informowani o możliwych formach wsparcia (na etapie tworzenia IPU, przez koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, za pośrednictwem informatorów/poradników, zamieszczonych m.in. na stronie internetowej jednostki).
- Zdecydowana większość wychowanków była zaangażowana w proces usamodzielnienia, co przejawiało się w realizacji założeń zawartych w IPU.
- Od 2016 do 2022 roku zwiększyła się liczba wychowanków pozostających w procesie usamodzielnienia.

- Nie wszystkie zaplanowane usamodzielnienia na lata: 2016, 2019, 2022 zostały zrealizowane.
- W latach 2016-2022 procesu usamodzielnienia nie rozpoczęło 259 wychowanków pieczy zastępczej.
- Wychowankom udzielana była pomoc określona w art. 140 ust. 1 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Zazwyczaj nie zdarzały się sytuacje, aby wychowankowie, którzy wystąpili z wnioskiem o objęcie ich pomocą przewidzianą w ww. artykule, nie zostali objęci żadną z form wsparcia. W latach 2016-2022 odmówiono wsparcia 24 osobom, głównie z uwagi na przekroczenie kryterium dochodowego.
- W województwie mazowieckim w latach 2016-2022 dominowała finansowa forma pomocy na zagospodarowanie.
- Pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych najczęściej była realizowana poprzez wsparcie w przygotowywaniu wniosku o uzyskanie lokalu oraz sporządzanie pism popierających ww. wnioski. Problemem był brak zasobów mieszkaniowych dla usamodzielniających się wychowanków.
- Realizowana była pomoc w uzyskaniu zatrudnienia, m.in. poprzez współpracę z urzędami pracy i pomoc wychowankom w przygotowywaniu dokumentów aplikacyjnych.
- W każdym powiecie świadczona była pomoc prawna i psychologiczna dla usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej.
- Za najbardziej skuteczne formy pomocy wychowankom w procesie usamodzielnienia uznano wsparcie pieniężne.
- W latach 2016-2022 środki na realizację zadań w zakresie pomocy dla usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej były wystarczające.
- Organizatorzy rodzinnej pieczy zastępczej współpracowali z wieloma instytucjami i organizacjami w zakresie pomocy wychowankom pozostającym w procesie usamodzielnienia.
- Nie odnotowano trudności w pozyskiwaniu kandydatów na opiekunów usamodzielnienia.
- Na opiekuna usamodzielnienia w pieczy rodzinnej wychowankowie wybierali najczęściej osobę tworzącą rodzinę zastępczą, w pieczy instytucjonalnej – wychowawcę placówki opiekuńczo-wychowawczej.

- Wskazywano na trudności w pełnieniu funkcji opiekuna usamodzielnienia.
- Zdarzały się przypadki braku akceptacji opiekuna usamodzielnienia przez dyrektora/kierownika jednostki, najczęściej ze względu na brak rękojmi należytego pełnienia swojej funkcji.
- Pracownicy jednostek (PCPR/MOPS/MOPR) pełnili funkcję opiekuna usamodzielnienia.
- Nie odbywały się szkolenia dedykowane dla opiekunów usamodzielnienia, organizowano szkolenia dla rodzin zastępczych, podczas których zapoznawano osoby pełniące tę funkcję m.in. z obowiązkami opiekuna usamodzielnienia.
- W momencie tworzenia IPU wychowankowie nie mieli sprecyzowanych planów na przyszłość.
- Indywidualne programy usamodzielnienia zawierały obszary, o których mowa w art. 145 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Jednostki tworzyły własne wzory dokumentów.
- Co do zasady wychowankowie realizowali indywidualne programy usamodzielnienia.
- W latach 2016-2022 IPU nie sporządzono w 92 przypadkach. Spowodowane to było głównie samowolnym opuszczeniem pieczy przez wychowanka lub odmówieniem sporządzenia ww. dokumentu.
- Odnotowano jednostkowe przypadki niedotrzymania terminów wyznaczenia opiekuna usamodzielnienia oraz sporządzenia indywidualnego programu usamodzielnienia z uwagi na przeoczenie terminu, samowolne oddalenia wychowanków z pieczy zastępczej oraz opieszałość opiekunów usamodzielnienia w załatwianiu formalności (głównie w odniesieniu do rodzinnych form pieczy zastępczej).
- Wskazano, że istniały różnice między usamodzielniającymi się wychowankami pieczy rodzinnej i instytucjonalnej.
- Wychowankowie placówek opiekuńczo-wychowawczych szybciej opuszczali pieczę zastępczą niż wychowankowie form rodzinnych.
- Dłuższe pozostawanie wychowanków w pieczy zastępczej (po ukończeniu 18. roku życia) wpływało na efektywność oddziaływań i lepsze ich przygotowanie do samodzielnego życia.
- Do usamodzielnienia przygotowywano również młodszych wychowanków pieczy zastępczej.
- Nie monitorowano dalszych losów wychowanków.

- Problemy związane z procesem usamodzielnienia leżały zarówno po stronie samych wychowanków (m.in. brak motywacji), jak również były wynikiem rozwiązań systemowych (m.in. brak zasobów lokalowych). Część problemów była tożsama dla pieczy rodzinnej i instytucjonalnej. Każda z form cechowała się również własnymi trudnościami.
- Nie wpływały skargi i wnioski w odniesieniu do działalności jednostek na rzecz usamodzielniania dorosłych wychowanków pieczy zastępczej.
- Nowelizacja ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej zmieniła treść art. 37 ust. 2 (warunki pozostania w pieczy dla osoby pełnoletniej) oraz dodano m.in. ust. 4, w którym wprowadzono nowe rozwiązanie dla pełnoletnich wychowanków. Zgodnie z jego treścią, w szczególnie uzasadnionych przypadkach osoba, która osiągnęła pełnoletność przebywając w pieczy zastępczej i po osiągnięciu pełnoletności opuściła dotychczasową rodzinę zastępczą, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą albo regionalną placówkę opiekuńczo-terapeutyczną, może jeden raz powrócić, o ile spełnia wymagania określone w ust. 2, do dotychczasowej rodziny zastępczej, rodzinnego domu dziecka, placówki opiekuńczo-wychowawczej albo regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej za zgodą odpowiednio starosty albo marszałka województwa oraz odpowiednio rodziny zastępczej, prowadzącego rodzinny dom dziecka, dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej albo dyrektora regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej.

**źródła:*

- *Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej za okres od 2016-07-01 do 2016-12-31;*
- *Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy, za okres od 2019-07-01 do 2019-12-31;*
- *Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy, za okres od 2022-07-01 do 2022-12-31;*

*** źródło: opracowanie własne przygotowane przez Oddział do spraw Wspierania Rodziny i Pieczy Zastępczej w Wydziale Rodziny i Polityki Społecznej Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego w Warszawie na podstawie informacji uzyskanych od organizatorów rodzinnej pieczy zastępczej.*